

*Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta*

*RIGORÓZNÍ PRÁCE
v oboru trestní právo hmotné a procesní*

Nepodmíněný trest odnětí svobody a jeho výkon

Mgr. Jiří Pleva

1. 5. 2007

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Bruntále dne 1. 5. 2007

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji zaměstnancům Vězeňské služby za ochotu a zasvěcení do problematiky výkonu trestu odnětí svobody. Dále touto cestou děkuji Krajskému státnímu zastupitelství v Ostravě za umožnění provádět na tomto úřadě odbornou stáž a pracovníkům Okresního státního zastupitelství v Bruntále za pochopení a pomoc při zpracování této práce.

OBSAH

<i>Úvod</i>	5
1. Účely a systém trestů	7
1.1 Pojem trestu	7
1.2 Účely trestů ve svém historickém vývoji	8
1.2.1 Odplata	8
1.2.2 Izolace	10
1.2.3 Resocializace	10
1.2.4 Odstrašování	11
1.2.5 Absolutní teorie	12
1.2.6 Relativní teorie	13
1.2.7 Teorie smíšená	14
1.2.8 Teorie restituční	15
1.3 Pojetí účelů trestu v českém trestním právu	16
1.3.1 Ochrana společnosti	16
1.3.2 Výchova pachatele	17
1.3.3 Generální prevence	18
1.3.4 Spravedlivost versus zákonnost	19
1.3.5 Rekodifikace a účel trestu	20
1.4 Účely opatření ukládaných mladistvým	22
1.5 Postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestů	26
1.5.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody a jeho alternativy	27
1.5.2 Přísnost a citelnost nepodmíněného trestu odnětí svobody	29
1.6 Specifika některých alternativních trestů	32
1.6.1 Obecně prospěšné práce	32
1.6.2 Peněžitý trest	34
1.6.3 Ostatní tresty	34
2. Ukládání trestu odnětí svobody	36
2.1 Trest odnětí svobody jako nejčastěji ukládaný druh trestu	36
2.2 Výměra nepodmíněného trestu odnětí svobody	40

2.2.1	Trestní sazba	40
2.2.2	Určení výměry trestu	42
2.3	Stanovení způsobu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody	46
2.3.1	Vnější diferenciacie	47
2.3.2	Zařazování odsouzených	48
2.3.3	Věznice s dohledem	49
2.3.4	Věznice s dozorem	49
2.3.5	Ostatní typy věznic	50
2.3.6	Možnosti při rozhodování	51
2.4	Změny v zařazení odsouzených a ve způsobu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody	52
2.4.1	Přefazování odsouzených	52
2.4.2	Podmíněné propuštění	57
3.	<i>Výkon trestu odnětí svobody</i>	60
3.1	Právní úprava na úseku vězeňství	61
3.1.1	Ústavní souladnost a závazky na poli mezinárodním	61
3.1.2	Další právní předpisy	62
3.1.3	Vnitřní řád věznice	63
3.1.4	Právní povědomí	65
3.2	Vězeňský režim	67
3.2.1	Nástupní oddělení	67
3.2.2	Práce odsouzených	69
3.2.3	Výstupní oddělení	73
3.3	Práva a povinnosti odsouzených	75
3.3.1	Zákonná omezení svobod	75
3.3.2	Odpovědnost za porušení povinností	77
3.3.3	Možnosti ochrany práv odsouzených	80
3.4	Postavení Vězeňské služby ČR, oprávnění a povinnosti jejích zaměstnanců	83
3.4.1	Proměny vězeňské služby	84
3.4.2	K otázce soukromých věznic	85

3.5	Kontrola dodržování právních předpisů při výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody	88
3.5.1	Dozor státního zastupitelství nad dodržováním právních předpisů při výkonu trestu odnětí svobody	89
3.5.2	Kontrolní činnost veřejného ochránce práv	91
	Závěr	95
	Prameny a použitá literatura	97

Seznam použitých zkratk:

TZ	zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
ZSM	zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže
ZVTOS	zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
ŘVT	vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu
ZVS	zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a Justiční strážci ČR
ZSZ	zákon č. 283/1993 Sb. o státním zastupitelství
ZVOP	zákon č. 349/1999 Sb. o veřejném ochránci práv
SŘS	zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní
Úst.	ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
LZPS	usnesení ČNR č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
TOS	trest odnětí svobody
NTOS	nepodmíněný trest odnětí svobody
VS ČR	Vězeňská služba České republiky

Všechny právní předpisy jsou uváděny ve znění pozdějších předpisů.

Úvod

Trest odnětí svobody je nejzávažnějším zákonným zásahem do práv občana, je nástrojem státu na ochranu společnosti proti pachatelům trestných činů, významným prvkem při prevenci páchaní trestné činnosti a dává možnost přimět pachatele výchovným působením k tomu, aby vedl řádný život. Je rovněž spravedlivou reakcí společnosti na protiprávní agresi, zadostiučiněním pro oběti trestné činnosti a jeho výměrou se posuzuje zavrženihodnost lidského jednání. Přestože nebyly vyjmenovány všechny atributy, jimiž by se dal trest odnětí svobody charakterizovat, zdá se, že nároky na tento institut kladené jsou opravdu značné. Chceme-li je bezezbytku splnit, je potřeba, aby byl každý jednotlivý cíl trestu realizován bez toho, aniž by bránil realizaci jiného, a tak najít v celkovém systému rovnováhu.

Taková pestrost, ale zároveň vzájemná provázanost, činí toto téma velice poutavé, zajímavé v tom, že vyvolává společenskou diskusi jak na poli odborném, tak laickém. Ke zmíněné diskusi se chci připojit i já ve své práci. Hodlám pojednat o právním institutu trestu odnětí svobody tak, že shrnu podstatné informace čerpané z odborné literatury, doplním je zákonnou a podzákonnou právní úpravou, uvedu příklady z praxe a k celému se pokusím zaujmout nějaký názor či postoj.

Stěžejními body mé rigorózní práce budou dílčí témata, jako problematika účelů trestu, která podle mého názoru vystihuje podstatu všech trestů, trestu odnětí svobody nevyjímaje, dále postavení sankce odnětí svobody v systému trestů a trestních opatření, přičemž se hodlám vyjádřit i k některým základním charakteristikám alternativních trestů k trestu odnětí svobody. Budu se také zabývat problematikou ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a dále výkonu trestu odnětí svobody jako celku. V dílčí části o výkonu trestu odnětí svobody věnuji přiměřenou pozornost právům a povinnostem odsouzených, jejich zabezpečování a ochraně, a to jak ze strany Vězeňské služby, tak

orgánů jiných. Mým cílem je zdůraznit, že odsouzenému k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, přestože je zbaven určitých svobod, jsou jiné ponechány a jako takové si zaslouží stejnou ochranu, jakou požívají svobodné osoby.

Při zpracování této práce mi výrazně pomohly návštěvy věznic v Mírově, Opavě, Karviné, Ostravě – Heřmanicích, a ve vazebních věznicích v Olomouci a Ostravě, v rámci nichž jsem mohl klást své otázky jak zaměstnancům Vězeňské služby, tak samotným vězňům. Dále mi při sbírání poznatků pomohla stáž na Krajském státním zastupitelství v Ostravě – pobočce v Olomouci, kdy jsem byl přidělen ke státnímu zástupci pověřenému dozorem nad dodržováním právních předpisů v místech, kde se vykonává trest odnětí svobody, a to v působnosti Krajského státního zastupitelství v Ostravě. V neposlední řadě pak přispěly zkušenosti získané v přípravné službě právního čekatele na Okresním státním zastupitelství v Bruntále.

Kapitola 1

Účely a systém trestů

1.1 Pojem trestu

„Co je čas? Neptá-li se mne na to nikdo, vím to; chci-li to vysvětlit někomu, kdo se na to zeptá, nevím to.“

sv. Augustinus

Stejně jako v aforismu sv. Augustina¹ se můžeme ptát, co je trest, a stejná by mohla být i odpověď. V odborné literatuře se objevují formulace: trest lze obecně charakterizovat jako..., trest představuje..., nebo jednoduše trest je... Nepochybně bude mít jiné vysvětlení tohoto pojmu filozof, jiné politik, učitel, malíř či technolog zařízení pro čištění odpadních vod. S přihlédnutím k riziku nesprávnosti či nevhodnosti jakékoli definice je možno shrnout podstatu řady jiných definic a nejstručněji vyjádřit, že mluvíme o nástroji, jímž je reagováno na způsobenou újmu. Taková definice sice nikoho neurazí, ale také nic neřekne. Není třeba se zabývat tímto pojmem z psychologického nebo sociologického hlediska. V právní oblasti použijeme určitých výkladových metod a můžeme dospět ke stejnému závěru jako např. prof. Novotný, tudíž že *trest je opatřením státního donucení, ukládaným jménem státu k tomu povolanými soudy v trestním řízení, jímž se působí určitá újma za spáchaný trestný čin jeho pachateli a jímž se také vyslovuje společenské odsouzení činu a jeho pachatele.*²

Čistě právně pozitivistický přístup nám ještě situaci výrazně zjednoduší, neboť za užití argumentu per eliminationem tak můžeme bez obav konstatovat, že trest je jen to, co trestní zákon v ustanovení § 27 jako trest vyjmenovává, a žádné jiné opatření státu trestem není.

¹ Knapp, Viktor – Teorie práva, 1. vydání, C.H. Beck, Praha 1995, str. 42

² Novotný, Oto; Dolenský, Adolf; Jelínek, Jiří; Vanduchová, Marie - Trestní právo hmotné 1, Obecná část, ASPI Publishing s.r.o., Praha 2003, str. 270

1.2 Účely trestů ve svém historickém vývoji

Stejně tak, jak se v průběhu staletí vyvíjela lidská společnost, tak se vyvíjela i její reakce na nežádoucí jednání jejích členů. V celé historii nalézáme mnoho různých forem trestání, lišících se dokonce stát od státu. Je tedy nasnadě, že při této různorodosti budeme těžko definovat nějaký univerzální účel trestu, který by byl jediný a platný všude na světě. Dokonce ani v našich národních podmínkách tuto univerzalitu nenajdeme. Proto nehovořím o účelu trestu, nýbrž o účelech trestu.

1.2.1 Odplata

Vrátíme-li se hluboko do minulosti, zjistíme, že nejspíše prvním vůdčím principem trestání byla odplata. Společnost zaujímal názor, že jedinou spravedlivou reakcí na agresi při provinění je represe ve formě adekvátního trestu. Ten by měl obsahovat tolik utrpení, bolesti, ztráty, kolik jí bylo způsobeno trestným činem.³ Klasický učenec Cesare Beccaria, reformátor vězeňství a zastánce výchovného působení trestu, to vyjádřil slovy, že „je to snaha uložit trest co nejvíce odpovídající povaze provinění.“ Tj. vytváření rovných a proporcionálních vztahů mezi proviněním a trestem.⁴ Zdá se to být nejjednodušší a v tehdejší době nejúčinnější způsob, jak někomu ukázat, že jeho jednání je společensky nežádoucí.

Toto pravidlo se objevuje v celé řadě dobových pramenů. Namátkou lze zmínit např. Chamurapiho zákoník či křesťanskou Biblii, kde se uvádějí dobře známé normy oko za oko, zub za zub a jim podobné. Byla-li však zmíněna Bible, je třeba k tomu dodat, že výše zmíněná zásada se objevuje toliko ve Starém zákoně (a to v druhé, třetí a páté knize Mojžíšově), kdežto Matoušovo evangelium učení o odplatě nanejvýš odmítá a radí „nastavit druhou tvář“, v evangeliu podle Lukáše se zase dočteme, abychom nečinili druhým to, co nechceme,

³ Kuchta, Josef; Válková, Helena a kol. - Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha 2005, str. 185

⁴ Inciardi, James A. - Trestní spravedlnost, Victoria Publishing a.s., Praha 1994, str. 467

aby druzí činili nám. Je tedy s podivem, že ač byla pozdější církev na učení Ježíše Krista založena, přesto se spíše s celou tehdejší společností hlásila k odkazu Starého zákona.

K teorii odplaty se váže i citát římského právníka Aelia Marciana, který v 1. polovině 3. století našeho letopočtu hlásal: *Poena illius humus premium esse non debet*. Doslova bylo řečeno, že *trest pro jednoho nemůže být odměnou pro druhého*⁵, což ve své podstatě vystihuje ekvivalenci mezi újmou oběti a následnou újmou pachatele, přičemž nesmělo být připuštěno nic přísnějšího. Při hlubším rozboru však můžeme dojít k závěru, že tento citát mohl vyjadřovat i požadavek, aby pachatele netrestal jednatel, nýbrž společnost.

Na pachatele se při aplikaci teorie odplaty hledělo jako na neřádné členy společnosti, nesoucí plnou zodpovědnost za své činy a tudíž stejně plně zasluhující i potrestání. Vzniklé bezpráví bylo převážně řešeno soukromou cestou ve formě osobní msty. Proto např. v nejstarších dobách a ve starověku nebylo odnětí svobody nijak častým jevem. Vězení bylo navíc pro města a obce hospodářskou přítěží. Sloužila zejména ke střežení odsouzených čekajících na výkon trestu smrti či k izolaci pachatele po dobu vyšetřování jeho činu.

Jednou z mnoha vlastností tohoto pojetí je také silný emocionální a odstrašující náboj.⁶ Emocionální v tom smyslu, že společnost tíhne k odplatě, tudíž k jakémusi zadostiučinění, a přitom je „zklamaná“, pokud trest není podle těchto představ. Nejvíce to platí u obětí agrese a jejich rodinných příslušníků. Odstrašujícím je určitě provedení takových trestů. Useknutí ruky za kapesní krádež by vyvedlo z míry i otrlé povahy. Moderní společnost (možná lépe řečeno někteří její myslitelé spíše než celá společnost) tyto praktiky správně odsoudila jako necivilizované a barbarské.

⁵ Kincl, Jaromír – *Dicta et regulae iuris aneb právníké mudrosloví latinské*, Univerzita Karlova, Praha 1990, str. 206

⁶ Inciardi, James A. - *Trestní spravedlnost*, Victoria Publishing a.s., Praha 1994, str. 468

1.2.2 Izolace

S dalším vývojem se k teorii odplaty, jindy nazývané též jako retributivní teorie, přidávala teorie izolace (eliminační, vylučovací). Ta, narozdíl od předchozí, klade důraz na vyčlenění pachatele ze společnosti, aby nemohl jakýmkoli způsobem tuto společnost ohrozit. Takovéto vyčlenění se dělo různými způsoby. Někteří pachatelé byli vyhnáni ze země, čímž bylo zabráněno páchání protiprávní činnosti v určité oblasti, ale za její hranicí už nikoli. V 16. století se již začaly objevovat první věznice a byli do nich zavíráni zejména tuláci, žebráci či prostitutky. Jistý specifický hospodářský význam pro společnost mělo uvěznění pachatelů na tzv. galejích. Nejradikálnější formu izolace představovala poprava.

Je třeba mít na paměti, že ochrana společnosti formou izolace je sama o sobě jen dočasná a navíc finančně náročná (stavba velkého počtu vězeňských zařízení, náklady na uvěznění,...). *Jeden den vězně stojí daňové poplatníky 300 – 400 Kč. Zřízení jednoho místa pro vězně dnes přesahuje částku 200 000 Kč. Pobyt vězňů ve věznicích je pro společnost málo efektivní.*⁷

1.2.3 Resocializace

Řádně může uvedená teorie izolace fungovat jen ve spojení s výchovným účelem trestu, myšleno ve smyslu individuálním. Tento účel v dnešní době sice zaznamenává největší rozvoj, ovšem k prvnímu vytyčení výchovným cílů v rámci nápravy pachatele došlo již mnohem dříve. Bylo to zejména právě proto, že pouhé izolování pachatelů nepřineslo požadovaný efekt. Tento přístup (někdy nazývaný též jako rehabilitační teorie) se začal plně rozvíjet v době osvícenství (v historii vývoje českého vězeňství 19. století můžeme připomenout v této souvislosti práci reformátora Františka Josefa Řezáče⁸), i když nutno

⁷ Ondruš, Radek - K některým problémům spojeným s výkonem trestu odnětí svobody, ASPI 20208 (Lit.)

⁸ Uhlík, Jan - F.J. Řezáč-reformátor vězeňství a školství 19. století, příloha časopisu České vězeňství č. 2/1997, Praha 1997

přiznat, že někteří filozofové a myslitelé se jím zabývali už ve starověku. Největšího rozkvětu zažil v 60. a 70. letech 20. století. Vše je založeno na předpokladu, že příčinou páchaní protiprávní činnosti jsou specifika osobnosti pachatele (vrozené vady či asociální návyky vzniklé vlivem špatné výchovy) nebo nějaké okolnosti z jeho okolí, které sám, ať už úmyslně nebo ne, není schopen ovlivnit. Tyto okolnosti je pak nutné identifikovat, rozebrat a problém řešit jejich odstraněním. Převýchovou se dají odstraňovat (někdy jen zmírňovat) určité charakterové vlastnosti, psychické poruchy či pomáhat pachateli navazovat užitečné sociální vazby, jež mu v dosavadním životě chyběly a jejichž absence jej mohla přivést až ke konfliktu se zákonem. Významným nástrojem v tomto snažení je i pracovní činnost, která odsouzeným pomáhá vštípit základní životní návyky a je rovněž důležitým pojítkem na extramurální život. O problematice při její realizaci však bude pojednáno později (viz. oddíl 3.2.3).

1.2.4 Odstrašování

Čtveřici základních účelů trestu, nezapomínaje na to, že mohou v závislosti na úhlu pohledu existovat v různých obměnách i jiné, uzavírá generální prevence, někdy nazývaná též jako odstrašování či odrazování. Její podstatou obecně je vzbudit v jednotlivcích (ve společnosti) pocit, že se páchaní protiprávní činnosti nevyplácí. Prostředkem k tomu slouží vědomí neodvratnosti trestu a jeho tvrdosti, spočívající ve způsobené újmě na pachatelových právech. V minulosti lze pro toto pojetí nalézt markantní případy ve formě exemplárních poprav pověšením, stínáním hlav, upalováním atd. Čím tvrdší a krutější výkon trestu byl, tím se, v rámci této teorie, považoval za úspěšnější v prevenci. Dnes se v našich poměrech takových praktik samozřejmě nepoužívá, ovšem jejich podstata zůstala zachována. Trest by měl odrazovat potencionální pachatele od škodlivého jednání a *ovlivňovat řádné občany, kteří tak mají být upozorňováni na nebezpečnost, zavrženíhodnost a trestnost spáchaných činů, má tak být upevňováno*

*jejich vědomí o ochraně občanských práv, posilován jejich pocit právní jistoty a jejich představa o autoritě zákonů.*⁹

V posledních letech se však bohužel ukazuje, že samotná existence a potencionální možnost uložení trestu za protiprávní jednání preventivní efekt nemá. Daleko více je zde potřeba úpravy procesních předpisů, která by ve svém důsledku vedla k rychlému dopadení pachatele a jeho odsouzení, k tomu, aby pachatelé nemohli mařit průběh trestního řízení, apod. Je důležité, aby měli potencionální pachatelé strach, že trest skutečně přijde, jeho druh a výše již tolik relevantní není.

1.2.5 Absolutní teorie

Mezi právně filozofickými směry, které se zabývají pojetím a účelem trestu, se během historického vývoje vytvořily tři základní teorie trestu, resp. dvě teorie - absolutní a relativní - a jedna, jež jejich podstatu shrnuje. Absolutní teorie trestu, někdy nazývaná též jako teorie taliační (z lat. ius talionis – právo msty), má velmi blízko k odplatnému pojetí (punitur, quia peccatum est - trestá se, protože bylo spácháno zlo), avšak její význam spočívá na premise, že trest je účelem sám o sobě a, jak podotknul Immanuel Kant, *kategorickým imperativem, jenž nelze odůvodňovat nějakými pro společnost užitečnými účely.*¹⁰ Podle Kanta je jediným úkolem trestu uskutečňovat spravedlnost, bez které by stát nemohl existovat. Konečně podobné názory jako on měl např. Aristoteles či G.W.F. Hegel, v trestně právní nauce tzv. klasická škola trestního práva, a zdá se, že je přijímá i valná většina soudobé laické veřejnosti.

Na tuto myšlenku se však nelze dívat s despektem. Domnívám se, že Kant a další zastánci absolutních teorií se na trest dívali jako na fenomén a při utváření svého výkladu vycházeli striktně z jeho přirozené podstaty. Tou je právě okamžitá reakce na vzniklé bezpráví

⁹ Novotný, Oto - O trestu a vězeňství, Academia, Praha 1967, str. 23

¹⁰ Novotný, Oto; Dolenský, Adolf; Jelinek, Jiří; Vanduchová, Marie - Trestní právo hmotné 1, Obecná část, ASPI Publishing s.r.o., Praha 2003, str. 271

a potřeba uchování byť jen zdánlivého rovnovážného stavu ve vztazích mezi lidmi. Díváme-li se i dnes na trest jen tímto úzkým pohledem, pak musíme nutně souhlasit s Kantovým pojetím trestu jako kategorickým imperativem. Dává nám tím odpověď na otázku, co je trest, a nikoli, co všechno bychom chtěli uložením trestu dosáhnout.

1.2.6 Relativní teorie

Oproti tomu se staví teorie relativní, kterážto odmítá pojmout danou problematiku tak radikálně a snaží se poukázat na to, že trest by měl mít především výchovný cíl. Doslova říká: trestá se, aby nebylo páčáno zlo - punitur, ne peccetur. Již H. Grotius hlásal, že trest není jen odplatou, protože příroda nedovoluje, aby člověk působil bytosti sobě podobné zlo za jiným účelem, než za účelem dobra.¹¹ V tomto na něj navazují např. A. von Feuerbach (teorie psychologického donucení), F. von Liszt (teorie speciální prevence), C. Lombroso nebo již zmíněný Cesare Beccaria (ve svém revolučním díle O zločinech a trestech) a jejich teorie dnes představují vůdčí princip vězeňství moderních států. *Beccaria was very much against the cruel and arbitrary punishments of the day, but he did feel that the government had the right and duty to punish those individuals that threatened the society.*¹² (vysvětl. Beccaria byl vždy velmi proti krutým a svévolným trestům, ale cítil, že vláda má právo a povinnost trestat takové jedince, kteří ohrožují společnost). Specifikem je, že klade důraz na všechny ostatní účely trestu vyjma odplaty, kterou striktně odmítá. Akcentuje se tedy generální prevence, náprava pachatele i ochrana společnosti. *Il fine dunque non è altro che d'impedire il reo dal far nuovi danni ai suoi cittadini e di rimuovere gli altri dal farne uguali. Quelle pene dunque e quel metodo d'infliggerle deve esser prescelto che, serbata la proporzione, farà una impressione più efficace e più durevole sugli*

¹¹ Kuchta, Josef; Válková, Helena a kol. - Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha 2005, str. 186; citace z: Čič, M. a kol. - Československé trestní právo, Obzor, Bratislava, str. 169

¹² Biographical Profile of Beccaria - http://www.constitution.org/cb/beccaria_bio.htm

*animi degli uomini, e la meno tormentosa sul corpo del reo.*¹³ (vysvětl. Konečně trest tedy není nic jiného než zabránění zločinci způsobit další bezpráví společnosti a současně zabránění jiným páchat podobné činy. Tyto tresty a způsob jejich ukládání by měly být voleny tak, aby podnítily vznik co nejsilnějších a nejdéle trvajících vlivů na mysl ostatních lidí s co nejmenším trýzněním těl trestaných.) V souvislosti s postupným prosazováním této teorie se začaly proměňovat formy trestání, kdy ustupují mučící a odstrašující tresty, aby přenechaly své místo trestu vězení, který lépe odpovídal tehdejším potřebám společnosti mít zločinnost pod kontrolou.

Ač je nutno s výše zmíněnou doktrínou humánního trestání a postoji jejich tvůrců souhlasit, neznamená to, že by vyvracela tvrzení zástupců absolutní teorie. Potřeba vychovat člověka jako řádného a práva dbalého člena společnosti totiž nekoresponduje s potřebou potrestání. Znělo by absurdně, kdybychom řekli, že byl pachatel potrestán tím, že jsme jej převychovali a odstranili kriminogenní faktory, které jej přivedli ke střetu se zákonem. Právě současný humánní přístup a snaha o vybudování tzv. restorativní justice vede k závěru, že si společnost spíše uvědomuje svoji odpovědnost pomoci pachatelům na cestě k vlastní nápravě a nikoli nutnost je za každou cenu potrestat.

1.2.7 Teorie smíšená

Teorie smíšená, jak bývá nazývána ta poslední jmenovaná a shrnující teorie, se snaží překlenout propastný rozdíl mezi oběma výše jmenovanými teoriemi a poukázat na mnohoúčelnost trestu. Nebrání se tak striktně odplatě, která koneckonců je z povahy věci od trestu neoddělitelná, a pokouší se ji skloubit s výchovnými cíli, ať už generálními nebo speciálními. *Trestáme, quia peccatum est a současně ne peccetur. Trest bez odplatných momentů nemůže svého cíle dosáhnout a není vlastně ani trestem.*¹⁴

¹³ Beccaria, Cesare - Dei delitti e delle pene, Cap. 12 Fine delle pene, <http://www.liberliber.it/biblioteca/b/beccaria/index.htm>

¹⁴ Novotný, Oto - O trestu a vězeňství, Academia, Praha 1967, str. 28

1.2.8 Teorie restituční

Existuje ještě jedna teorie účelu trestu, o níž jsem se dosud nezmínil, která zatím stojí poněkud v pozadí za těmi základními a již se chci věnovat spíše z pohledu možné alternativní koncepce k těm stávajícím. Jedná se o teorii restituční (kompenzační), jež *zdůrazňuje význam odstranění následků trestného činu a význam náhrady škody, kterou utrpěla oběť.*¹⁵ Tato teorie má svým způsobem blízko k teorii odplaty, ovšem prostředky, kterých využívá k dosažení rovnovážného stavu, jsou založeny na pachatelově aktivním odčinění svého jednání vůči oběti-jednotlivci a nikoli vůči celé společnosti. Jejím hlavním smyslem není žádný z těch účelů, jimž byl věnován celý tento oddíl, nýbrž zajištění předpokladů k odstraňování následků trestné činnosti (materiálních i imateriálních). Úloha státních orgánů je zde ještě více podpůrná než v klasickém pojetí a má nastoupit jen tehdy, nevede-li jednání mezi pachatelem a obětí k nějakému cíli. V současnosti je tato teorie přiměřeně brána v úvahu v závislosti na společenských poměrech a jejich vývoji v některých legislativních záměrech. Snahu o její (byť částečnou) aplikaci můžeme např. vidět v ZSM, TŘ, a to zejména v ustanoveních o podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 TŘ) a narovnání (§ 309 TŘ) nebo v zákoně č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti.

¹⁵ Novotný, Oto; Zapletal, Josef a kol. - Kriminologie, ASPI Publishing, Praha 2004, str. 220

1.3 Pojetí účelů trestu v českém trestním právu

Právním předpisem a základním pramenem, jenž upravuje mj. pojem a ukládání trestu za protispolečenské jednání, resp. trestné činy, je u nás zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon (TZ). Ten rovněž stanovuje, co se rozumí účelem trestu. Zákonodárce v názvu používá výrazu účel v jednotném čísle a v normě pod něj subsumuje několik dílčích účelů. Z hlediska mnohoúčelnosti trestu to však nehraje roli. *Smyslem a účelem trestu v nejobecnějším smyslu je ochrana společnosti před kriminalitou. Žádné jiné cíle trestem sledovat nelze, což znamená, že trest nesmí být prostředkem řešení jiných společenských problémů. Účel trestu, vymezený v ustanovení § 23 trestního zákona, je koncipován jako struktura dílčích cílů a konečného cíle, jež spolu vytvářejí jeden celek.*¹⁶

Zmíněný právní předpis tedy upravuje institut účelu trestu v ustanovení § 23 TZ. To jednoznačně vymezuje, že každý trest musí chránit společnost před pachateli trestných činů, současně zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a zároveň jej vychovat k tomu, aby vedl řádný život, přičemž tím vším má působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Rovněž v odstavci druhém dodává, že výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Z výše uvedeného lze dovodit, že trest musí současně v jeden moment splňovat funkci ochrannou, zabraňující a výchovnou (ve smyslu individuální prevence) a generálně preventivní. Tato norma však výslovně nemluví o odplatné funkci (viz. oddíl 1.2.7).

1.3.1 Ochrana společnosti

Ochrana společnosti se považuje za základní a hlavní cíl trestu. Je výrazem práva společnosti chránit sebe samu před pachateli trestných činů. Trest je podle toho zákonným a adekvátním opatřením reagujícím

¹⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23.4.1998, sp.zn. IV.ÚS 463/97 (Sb. n. a us. pod č. 47, svazek 10)

na agresi jednotlivce. *Zabránit odsouzenému v další trestné činnosti a vychovat ho k řádnému životu jsou ve vztahu k tomuto základnímu cíli prostředky k jeho dosažení.*¹⁷ Chránit společnost a její zájmy však není účelem jen trestu, ale nýbrž celého TZ a v návaznosti na něj také TŘ a dalších právních předpisů oblasti trestního práva (§ 1 TZ, § 1 odst. 1 TŘ, § 2 odst. 1 ZVTOS apod.).

Zabránit pachateli v dalším páchání trestné činnosti lze v zásadě dvojitým způsobem. Buď tak, že *se pachateli přímo znemožní dopustit se určitého jednání či jsou mu k tomu kladeny výrazné zábrany, nebo nepřímou už samotnou existencí trestu a obavou z jeho uložení.*¹⁸ Zatímco u prvního způsobu se klade důraz na fyzickou povahu různých opatření (speciálních stavebně technických prostředků při pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody, dozorčí činnost zaměstnanců Vězeňské služby ČR apod.), pak u druhého se jedná o působení na psychiku jedince a má v něm vzbuzovat mentální rezervaci vůči nežádoucímu jednání. To vše funguje neoddělitelně v jeden okamžik a je významným prvkem individuální prevence.

1.3.2 **Výchova pachatele**

Dalším prvkem ochrany společnosti a prevence před kriminalitou je výchova pachatele. Jejím cílem je změnit za aktivního přispění samotného odsouzeného jeho životní návyky, postavení ve společnosti, možnosti pracovního uplatnění aj. tak, aby se odstranila převážná část kriminogenních faktorů, které jej ke spáchání trestného činu vedly. Prakticky v rámci výkonu trestu odnětí svobody se výchova pachatele realizuje prostřednictvím programů zacházení (§ 28 odst. 1, § 40 a násl. ZVTOS). Ten obsahuje časově rozvržený sled vhodných aktivit odsouzeného, jako jsou zejména práce, vzdělávání (absolvováním určitých rekvalifikačních kurzů, studia středních odborných učilišť či

¹⁷ Jelínek, Jiří; Sovák, Zdeněk - Trestní zákon a Trestní řád s poznámkami a judikaturou, 20. aktualizované vydání, Linde Praha a.s., Praha 2004, str. 35

¹⁸ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář 1.díl, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 179

maturitních a vysokoškolských studií), sport, hudební, výtvarné a jiné kulturní kroužky. „Hlavním úkolem věznice je vytvořit správné podmínky k tomu, aby vězeň měnil sám sebe – namísto abychom my měnili vězně – za předpokladu, že si to vězeň sám přeje. Do této míry věznice připomíná školu, kde se vězni poskytnou šance žít v budoucnosti život, který by jej naplňoval a ve kterém by sám od sebe dodržoval zákony.“¹⁹

Na tomto místě je však třeba poznamenat, že přestože se v minulosti výchovný účel trestu obecně a trestu odnětí svobody zvláště dosti vyzdvihoval, doposud (např. z hlediska recidivy) nezaznamenal kýžený efekt. Dokladem toho bývají vysoké počty recidivistů ve statistikách. *Při výkonu tohoto trestu je sice odsouzený odtržen od svého dosavadního prostředí, a tím i možných negativních vlivů, ale na druhou stranu může výkon trestu mnohdy narušovat i svazky sociálně užitečné (rodinné rozvraty, sociální postavení atd.) a vést tak k vážným změnám v názorech a postojích odsouzeného. Rovněž nezanedbatelné je i to, že se odsouzený během výkonu trestu dostává jak do sféry vlivu pozitivního výchovného působení ze strany pracovníků Vězeňské služby, tak bohužel i do sféry vlivů negativních, působících na něj ze strany spoluvězňů.*²⁰

1.3.3 Generální prevence

Výchovné působení na ostatní členy společnosti se uskutečňuje prostřednictvím individuální prevence. *Uvedený poměr individuální a generální prevence nelze obracet. Pokud by se tak stalo, byla by narušena jednota, resp. vyváženost prevence a represe a generální prevence, opřená především o odstrašení přísnou represí, by se stala prostředkem prevence individuální. Povýšení momentu trestní represe*

¹⁹ Nāks, Peeter – Estonský vězeňský systém v období změn, příspěvek ze Sborníků referátů z mezinárodní konference Evropské vězeňské systémy, Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, Praha 2004, str. 117

²⁰ Ondruš, Radek - K některým problémům spojeným s výkonem trestu odnětí svobody, ASPI 20208 (Lit.)

by ve skutečnosti znamenalo exemplární trestání, které je v rozporu s ustanovením § 23 trestního zákona.²¹

Má se za to, že jestliže stát trestá určité chování, zabraňuje pachatelům nežádoucím způsobem jednat a vymezenými prostředky se snaží pachatele donutit k respektování právního řádu, dává tím najevo, které jednání je v jím spravované společnosti nežádoucí a které bude i nadále v budoucnu trestat. Nastavuje se tak prioritní úkol vštípit odpovídající morální hodnoty neurčenému počtu občanů (resp. všem), aby se potom sama společnost mohla podílet na odsouzení jednotlivce (zejména morálním), což aktuálně u některých trestných činů zatím nefunguje. *Například v současných podmínkách probíhající transformace ekonomiky v České republice a při přechodu na tržní hospodářství jsou některé formy majetkové a hospodářské trestné činnosti jen velmi málo vystaveny společenskému odsudku.*²²

1.3.4 Spravedlivost versus zákonnost

Jestliže trest splňuje svůj účel, pak lze o něm hovořit jako o spravedlivém. Stejně tak ovšem musí být trest spravedlivý, ve smyslu přiměřený, adekvátní a zákonný, aby splnil svůj účel. To koneckonců už ve svých dílech uváděli např. filozofové T. More či Ch. L. Montesquieu. Spravedlivost trestu je tedy *conditio sine qua non* k jakémukoli ukládání trestu. Zákonnost ve spojení s účelem trestu je hlavním pilířem trestní represe. Otázkou ovšem zůstává, jaký je jejich poměr v tomto spojení. V komentáři k trestnímu zákonu se můžeme dočíst, že *účel trestu uvedený v § 23 odst. 1 ovlivňuje výběr druhu trestu a jeho výměry jen v hranicích vymezených ostatními ustanoveními trestního zákona. Soud nemůže vybočit z hranic takto určených s odůvodněním, že to vyžaduje účel trestu.*²³ Jestliže však má platit výše zmíněná vzájemná podmíněnost a vliv účelu a spravedlnosti, pak musí

²¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 23.4.1998, sp.zn. IV.ÚS 463/97 (Sb. n. a us. pod č. 47, svazek 10)

²² Novotný, Oto; Zapletal, Josef a kol. - Kriminologie, ASPI Publishing, Praha 2004, str. 204

²³ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář I. díl, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 182

platit také to, že není-li naplněn účel trestu podle § 23 TZ, pak by soud neměl o druhu trestu a trestní sazbě vůbec uvažovat. Nemělo by se totiž zapomínat, že některého účelu trestu lze dosáhnout i upuštěním od potrestání a „pouhým“ vydáním odsuzujícího rozsudku.

1.3.5 *Rekodifikace a účel trestu*

Současný vývoj v politické a právní oblasti našel svůj odraz ve vládním návrhu nového trestního zákoníku. Z hlediska problematiky účelu trestu tato úprava vytyčovala zcela odlišnou koncepci, než kterou prozatím zachovává stávající trestní zákon. Vládní legislativní návrh nepovažoval za žádoucí upravit dosavadním ustanovením § 23 TZ *expressis verbis* stanovený institut účelu trestu tak obecným způsobem. V důvodové zprávě k předloženému, a nyní již Parlamentem ČR odmítnutému vládnímu návrhu, bylo argumentováno, že stávající ustanovení je proklamativního charakteru a navrhovaná úprava bude lépe aplikovatelná na konkrétní případy. *Účel trestních sankcí - trestů a ochranných opatření (dosavadní § 23 TZ) není již v novém navrhovaném trestním zákoníku vyjádřen (jeho vymezení je ponecháno trestní nauce) a je nahrazen promítnutím obecných zásad trestání do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích.*²⁴

Výše zmíněné pojetí však nechává společnost na pochybách, zda každý soudem uložený trest, a to jakýkoli, musí splňovat nějaký předem stanovený účel. Troufám si nesouhlasit s důvodovou zprávou v tom bodě, že by ustanovení § 23 TZ bylo proklamativní. Ba naopak, podle mého názoru zdůrazňuje povinnost nejprve zkoumat, zda trest obecně (tedy jakákoli reakce státu na spáchání trestného činu) splní každý jednotlivý účel vymezený v tomto ustanovení, a jen za tohoto předpokladu pak vymezovat konkrétní druh a výměru daného trestu. Navrhovaná úprava staví na premise, že každý trest patřící do systému trestů nového zákoníku již svůj a rovněž obecný účel trestání splňuje

²⁴ Sněmovní tisk 744/0 vládní návrh na vydání trestního zákoníku a důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákoníku, Poslanecká sněmovna PČR

pro každý v budoucnu projednávaný případ (s přihlédnutím k možnosti upustit od potrestání).

Pro zajímavost je možno konstatovat, jakým směrem se vydali zákonodárci ve Slovenské republice. Národní rada Slovenské republiky schválila zákon č. 300/2005 Z.z., Trestný zákon (účinný od 1.1.2006), v jehož ustanovení § 34 odst. 1 se objevuje u nás doposud platné určení účelů trestů. Podle něj má trest „zabezpečiť ochranu spoločnosti pred páchatelom tým, že mu zabráni v páchaní ďalšej trestnej činnosti a vytvorí podmienky na jeho výchovu k tomu, aby viedol riadny život a súčasne iných odradí od páchania trestných činov; trest zároveň vyjadruje morálne odsúdenie páchatel'a spoločnosťou“. Ačkoli tedy slovenští zákonodárci zachovali koncepci účelu trestu obdobně, jak ji doposud známe v našich poměrech, upravili naproti tomu např. v ustanovení § 34 odst. 6 svého trestního zákona následující: „za trestný čin, ktorého horná hranica trestnej sadzby trestu odňatia slobody ustanovená v osobitnej časti zákona prevyšuje päť rokov, *musí* súd uložiť trest odňatia slobody“. Za těchto podmínek slovenský soud tedy automaticky uloží TOS a zváží podle dalších zákonem stanovených hledisek způsob jeho výkonu, aniž by zkoumal účelnost tohoto trestu.

1.4 Účely opatření ukládaných mladistvým

K 1. lednu 2004 nabyl účinnosti nový zákon upravující postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže, odpovědnost mládeže za protiprávní činy a opatření za ně ukládané. Je jím zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (ZSM). Konkrétní úprava týkající se mladistvých tak byla vypuštěna z trestního zákona (§§ 75 až 87 TZ) a je proto třeba účely opatření ukládaných mladistvým hledat v tomto zákoně speciálním.

Jaká je podstata a účel opatření (pozn. tento zákon v duchu jím předestřených cílů používá terminologicky jiných označení sankcí než TZ - § 10 ZSM) plyne mj. z §§ 1, 3, 9, 15, 21 a 24 ZSM. Oproti původní úpravě, která se nacházela v Části I. Hlavě VII. TZ ve znění účinném před výše zmíněnou novelou, je tento účel podstatně více rozveden v souladu s principy restorativní justice a je zaměřen především na ochranu osobnosti a zejména budoucího řádného vývoje mladistvého, což byly mj. důvody samostatné úpravy trestní odpovědnosti a stíhání mladistvých. Na první pohled by se mohlo zdát, že podstatným rozdílem mezi starou a novou úpravou je to, že zrušené ustanovení § 76 TZ (v tehdy platném znění) především doplňovalo obecné ustanovení o účelu trestu upravené v § 23 TZ, přičemž tato obecná hlediska měla být podřízena cílům uvedeným v § 76 TZ, zatímco ZSM v tomto ohledu by měl obsahovat relativně samostatnou úpravu. Avšak ani zde není možno ustanovení § 23 TZ opomíjet.

Ustanovení § 9 ZSM stanoví, že účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění. Obecnější ustanovení § 1 odst. 2 ZSM navíc ještě zdůrazňuje, že uložené opatření

má přimět k odčinění vzniklé újmy. Tento účel v TZ nenajdeme a plně koresponduje s restituční teorií (viz. oddíl 1.2.8).

Z řečeného je zřejmé, že při ukládání sankcí mladistvým hraje nejdůležitější úlohu výchovný účel (také nazývaný rehabilitační, korektivní, resocializační atp.). Ostatní jsou spíše vedlejší, přičemž dokonce o ochraně společnosti, resp. ochranném účelu zde nenajdeme žádnou zmínku. *To však neznamená, že by při uplatnění trestních opatření v trestních věcech mladistvých úplně ztratil význam ... (arg. slova ‚v návaznosti na trestní zákon‘ v odstavci 2 ustanovení § 24 ZSM odkazující na vymezení účelu trestu v § 23 TZ). Funkci ochrany společnosti plní trestní opatření jak proti pachateli provinění (mladistvému), vůči němuž se projevuje moment represe (zabránění v trestné činnosti) a moment individuální prevence (výchova k řádnému životu), tak i proti dalším osobám (potenciálním pachatelům), vůči nimž se projevuje moment generální prevence (výchovné a odstrašující působení na ně).*²⁵ Lze tím mít za zřejmé, že i v ZSM je ochranný účel zastoupen, neboť celkový význam trestní spravedlnosti je na tomto principu založen.

Z výše uvedeného vyplývá, jak lze, přestože nejsou v ZSM výslovně uvedeny další konkrétní účely trestních sankcí (tak, jak byly popsány v oddílu 1.2), právě výkladem ustanovení § 24 odst. 2 ZSM dospět k závěru, že pro jednotlivá trestní opatření v zákoně uvedená platí přiměřeně ustanovení § 23 TZ. Lze si totiž jen těžko představit, že by např. trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody nesplňovalo svůj základní smysl, tj. izolovat nebezpečného pachatele od ostatní společnosti a zabránit mu v dalším páchání trestné činnosti nebo že by peněžité opatření nemělo výchovně působit i na ostatní členy společnosti. Konečně souvislost s ustanovením § 23 TZ můžeme vyložit i z ustanovení § 9 odst. 1 ZSM, které upravuje účel opatření podle tohoto zákona ukládaných, kde je použita formulace, že „účelem

²⁵ Šámal, Pavel; Válková, Helena; Sotolář, Alexander; Hrušáková, Milana - Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 285

opatření vůči mladistvému je *především* vytvoření podmínek pro...“.
Má se za to, že podmínky zde uvedené nejsou jedinými hledisky, ale naopak jsou vůdčím principem, kterému je nutno přizpůsobit výklad účelu trestu uvedeného v TZ.

Relevantní důraz na zachování všech účelů opatření ukládaných mladistvým vede ke značným nárokům na osoby, které se s mladistvými při projednávání jejich provinění dostávají do kontaktu, zejména na orgány činné v trestním řízení. Dále je však nutné zmínit ty, kteří se bezprostředně při výkonu samotného opatření a při následném zapojování mladistvého do společnosti podílejí na odstraňování kriminogenních faktorů a na formování jeho osobnosti. Při rozhodování o tom, které opatření bude mladistvému vhodné uložit, si musí soud opatřit celou řadu podkladů vypovídajících o poměrech mladistvého, jeho aktuální životní situaci, jeho postoji k provinění apod. *Pečlivé zjištění skutečností týkajících se osobnosti mladistvého však ještě samo o sobě není zárukou toho, že vůči mladistvému bude použito nejvhodnější opatření. Tento výsledek závisí na tom, jak dalece je soud schopen na základě těchto zjištěných skutečností stanovit sociální prognózu, to znamená předpovědět budoucí sociální chování mladistvého. Jde tu o vytvoření pravděpodobnostního úsudku soudu o tom, jaké chování lze očekávat při uložení toho či onoho opatření, resp. jaké chování lze očekávat, když žádné opatření uloženo nebude. Na základě takto stanovené prognózy pak soud musí zvolit takové ze zákonem stanovených řešení, které bude odpovídat nejlepšímu výsledku.*²⁶

Tato nesnadná pozice je ještě více umocněna právě při rozhodování, zda mladistvému uložit trestní opatření odnětí svobody, a to zejména v nepodmíněné podobě. Zvýšené riziko prizonizace, navazování nežádoucích kontaktů s ostatními odsouzenými, inklinace k nim a ke schvalování páchaní provinění nutně musí budit obavu, že výchovný

²⁶ Vanduchová, Marie - K ukládání sankcí podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, in: Problémy trestního postihu mladistvých, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2003, str. 23

účinek tohoto opatření může být mizivý. To vede k závěru, že trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody by mělo být ukládáno jen z hlediska naplnění účelu ochrany společnosti, resp. izolace pachatele od ostatních členů společnosti. V ostatních případech, kdy taková izolace se nejeví jako nezbytně nutná, by měl soud volit vždy opatření nespojená s odnětím svobody.

1.5 Postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestů

Systémem trestů se rozumí výčet jednotlivých druhů trestů, jejich uspořádání (podle závažnosti, podle zájmů, které trest postihuje) a vzájemné vztahy mezi nimi.²⁷ Tento taxativní výčet nalezneme v § 27 TZ a z hlediska trestních opatření proti mladistvým v § 24 ZSM. Výčet je nutně taxativní, neboť musí zůstat zachována zásada legality trestání, upravené v Čl. 39 LZPS, jejíž podstatou je ukládání jen těch druhů trestů, za konkrétních podmínek a v mezích, které jsou v zákoně výslovně uvedeny (zásada „nulla poena sine lege“). Tento systém musí být v souladu s účelem trestu, proto obsahuje jen takové druhy trestů, které jsou způsobilé tento účel splnit. Těmi jsou odnětí svobody, obecně prospěšné práce, ztráta čestných titulů a vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti, zákaz činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, vyhoštění a zákaz pobytu.

V systému trestů podle TZ zaujímá trest odnětí svobody (dále jen TOS) de facto nejdůležitější místo. Jeho ukládání je v současné době nejčetnější (na uložených trestech v roce 2004 tvořil podíl TOS 67,73 %). V rámci ukládání trestu odnětí svobody je nezanedbatelnou okolností podíl tohoto trestu v nepodmíněné podobě (14,89 % z trestů uložených v roce 2004²⁸). NTOS vyvolává nejvýraznější zájem široké veřejnosti a tato veřejnost jej také nejčastěji považuje za nejadekvátnější trest pro všechny pachatele trestných činů. Tento je však jednou z forem trestu odnětí svobody, dále sem patří podmíněné odsouzení k TOS, podmíněné odsouzení k TOS s dohledem, užívané jako tzv. tresty výchovné, a jako zvláštní typ výjimečný trest (§ 29 TZ). NTOS (včetně výjimečného trestu) je jediným tzv. vězeňským trestem,

²⁷ Novotný, Oto; Dolenský, Adolf; Jelínek, Jiří; Vanduchová, Marie - Trestní právo hmotné I, Obecná část, ASPI Publishing s.r.o., Praha 2003, str. 278

²⁸ údaje ze Statistické ročenky kriminality za rok 2005, Ministerstvo spravedlnosti ČR

neboť pachatel se při něm *vytrhuje ze svého dosavadního prostředí a umísťuje se ve věznici (§39 odst. 3).*²⁹

1.5.1 **Nepodmíněný trest odnětí svobody a jeho alternativy**

Jak již bylo zmíněno v úvodu této práce, NTOS je považován za nejzávažnější zásah do osobnostních práv jednotlivců a má tudíž představovat až to nejkrajnější řešení. Tomu právě odpovídá v systému trestů počet a převaha trestů, které nejsou spojeny s odnětím svobody a tvoří tak k tomuto trestu určitou alternativu. Omezení práv však není jedinou „nevýhodou“ NTOS. Další je třeba jeho nákladnost, špatný vliv vězeňského prostředí na odsouzeného - problém tzv. prizonizace, omezení pozitivních kontaktů s rodinou či jinými sociálními skupinami atd. *Pro rodinné příslušníky představuje uvěznění manžela (partnera), především jsou-li zde děti a manželka (partnerka) sama není výdělečně činná, zpravidla značnou finanční a psychickou zátěž a krizi.*³⁰ Jeho hlavním a specifickým účelem je vlastně „pouze“ fyzicky zabránit pachatelům dopouštět se další trestné činnosti a při příležitosti pobytu ve výkonu tohoto trestu se pak snažit vychovat odsouzeného k respektování právního řádu, což je ve vězeňských podmínkách velmi nesnadné.

Proto se dnes tak výrazně prosazují právě alternativy trestání a alternativní druhy trestů, kdy legislativní činnost v úpravě hmotného i procesního práva trestního (u procesního např. „odklony“) zaznamenala značný pokrok. Lze však připomenout, že stejně jako najdeme určité problémy při používání NTOS, mají i alternativní tresty svá negativa. A dále, že NTOS je právě pro svá specifika jediným možným a účelným trestem pro řadu nebezpečných pachatelů, zaručujícím relativní bezpečí pro společnost. Dokonce se objevují názory, že někdy mohou být krátkodobé tresty odnětí svobody (tj.

²⁹ Novotný, Oto; Dolenský, Adolf; Jelínek, Jiří; Vanduchová, Marie - Trestní právo hmotné 1, Obecná část, ASPI Publishing s.r.o., Praha 2003, str. 312

³⁰ Kury, Helmut; Zapletal, Josef - K otázce stigmatizace rodinných příslušníků vězňů, Kriministika 3/2005

maximálně do 1 roku) účelnější než alternativní tresty. Výzkumem provedeným Institutem pro kriminologii a sociální prevenci bylo zjištěno, že téměř 50 % z 61 dotazovaných soudců a 72 % z 25 dotazovaných ředitelů věznic pokládá za účelnější krátkodobý trest odnětí svobody jako potrestání za násilnou trestnou činnost, přičemž dotazovaní státní zástupci tento názor podporují i z hlediska potrestání za trestnou činnost majetkovou.³¹

Trest (trestní opatření u mladistvých) odnětí svobody lze uložit buď samostatně nebo s jiným druhem trestu uvedeným v § 27 TZ (vyjma trestu obecně prospěšných prací - § 45 odst. 2 TZ) za jakýkoli trestný čin uvedený ve zvláštní části TZ. Je tedy svou povahou trestem univerzálním. V 60. letech minulého století k tomu profesor Novotný uváděl, že „*dle našeho trestního práva neexistuje žádný trestný čin, za jehož spáchání by nebylo možno uložit nepodmíněný trest odnětí svobody. Zákonodárce připustil uložení tohoto nejhanlivějšího trestu pro jistotu u každého trestného činu.*“³²

Univerzálnost TOS však neznamená, že je nutno tento trest ukládat vždy. *V duchu zásady ekonomie trestního práva je třeba ukládat NTOS jen tehdy, nestačí-li k dosažení účelu trestu uložení jiného, s odnětím svobody nespojeného trestu.*³³ Což je částečně vyjádřeno i v ustanovení § 39 odst. 2 TZ, které upravuje možnost uložit NTOS za trestný čin, u něhož horní hranice trestní sazby nepřevyšuje tři roky, pouze v případě, že by vzhledem k osobě pachatele uložení alternativního trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu. Za hlavní hledisko pro posouzení osoby pachatele je třeba v této souvislosti považovat recidivu trestné činnosti, nebo mnohost spáchaných trestných činů s trestní sazbou vymezenou tímto ustanovením.

³¹ Dělíková, Simona; Karabec, Zdeněk; Macháčková, Radka - Krátkodobé tresty odnětí svobody, Právní praxe 7/2000

³² Novotný, Oto - O trestu a vězeňství, Academia, Praha 1967, str. 81

³³ Kratochvíl, Vladimír a kol. - Trestní právo hmotné, Obecná část, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita v Brně, Brno 2003, str. 434

Uvažovaná rekodifikace trestního zákoníku řešila otázku nezbytnosti ukládání NTOS obdobně. V podobě, v jaké byl vládní návrh předkládán Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR, mělo ustanovení § 38 po vstupu v účinnost upravovat tu skutečnost, že: *tam, kde postačí trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější.*³⁴ Určení „citelnosti“ u každé ze zmíněných sankcí však neřeší ani nový zákoník, a tak bude nutné opět vycházet z podstaty každého jednotlivého druhu trestu a z dosavadní praxe.

1.5.2 Přísnost a citelnost nepodmíněného trestu odnětí svobody

I když je NTOS svou podstatou trestem nejcitlivějším, v konkrétních případech to nemusí platit vždy. Mám na mysli případy těch pachatelů, kteří nezřídka záměrně spáchají nějakou trestnou činnost v zimních obdobích a kteří se nemají kam na zimu uchýlit. Těmto pachatelům omezení takových svobod a práv, jakými jsou např. právo na podnikání, na stávku, na sdružování či na zakládání politických stran, újmu ve většině případů vůbec nezpůsobí. U nich je výkon NTOS spíše přáním než nejzávažnější újmu. Taková situace nastala i v konkrétním případě, se kterým jsem se setkal v rámci své čekatelské praxe. Obviněný se v rámci svého výslechu ke své násilné majetkové trestné činnosti doznal a navíc doplnil, že motivem jeho jednání byl nedostatek finančních prostředků a absence vhodného obydlí před nadcházející zimou. V zásadě tak naznačil, že se nebrání tomu, aby na něj byla uvalena vazba a aby tak o něj bylo postaráno, když bude mít střechu nad hlavou a bude mít co jíst a pít.

Dokonce byl v médiích publikován případ člověka, který se s cílem dosáhnout uložení NTOS doznal k trestnému činu, aniž jej skutečně spáchal. Obdobně se objevují případy, kdy odsouzení raději volí

³⁴ Sněmovní tisk 744/0 vládní návrh na vydání trestního zákoníku a důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákoníku, Poslanecká sněmovna PČR
<http://www.psp.cz/sqw/tisky>

náhradní trest odnětí svobody, než aby zaplatili peněžitý trest nebo se podrobili obecně prospěšným pracím.

Na rozdíl od názoru některých odborníků, kteří považují pořadí jednotlivých sankcí v § 27 TZ za pořadí přísnosti a závažnosti konkrétních trestů, se domnívám, že současná právní úprava, a s největší pravděpodobností i budoucí, vytyčuje určitou škálu sankčních nástrojů bez bližší specifikace o jejich „citelnosti“ jako sobě rovné, a tak ponechává každému státnímu zástupci a každému soudci možnost sestavit přiměřenou škálu trestů v konkrétním případě pro konkrétního pachatele. Zmíněné stanovisko se dá vysledovat i v judikatuře soudů, kdy lze odkázat na rozhodnutí č. 56/1997 Sb. rozh. tr. nebo č. 41/2002-II Sb. rozh. tr..

Na druhou stranu však judikatura činí rozdíly mezi jednotlivými formami trestu odnětí svobody. *Formálně se nepodmíněný i podmíněný trest odnětí svobody jeví jako jeden druh trestu, resp. jako dvě formy jednoho druhu trestu. Avšak materiálně je mezi nimi podstatný rozdíl spočívající v tom, jaké důsledky pro obviněného má uložení nepodmíněného trestu oproti uložení podmíněného trestu. ... Materiální rozdíl mezi nepodmíněným a podmíněným trestem odnětí svobody tak opodstatňuje závěr, že ve skutečnosti jde o dva druhy trestu. ... Obecnou zásadu, že nepodmíněný trest odnětí svobody je přísnější než podmíněný trest odnětí svobody, je nutné vždy bezvýjimečně promítnout do každého konkrétního případu.*³⁵ Uvedené stanovisko Nejvyšší soud ČR odůvodňuje mj. tím, že NTOS s sebou nese pro odsouzeného kromě prostého odnětí svobody různé další nevýhody. Tak je tomu např. při využití institutu zahlazení odsouzení, kdy k účinku, že se na odsouzeného hledí, jako by nebyl odsouzen, dochází až rozhodnutím soudu po uplynutí zákonné lhůty, v průběhu níž má vést odsouzený řádný život (§ 69 TZ), a to na žádost (§ 363 TR). Příznivější je situace u podmíněného odsouzení, kdy se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen, již právní mocí rozhodnutí o jeho osvědčení ve zkušební

³⁵ rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.10.2006 sp. zn. 7 Tdo 1252/2006

době nebo jestliže soud neučinil do 1 roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí o tom, že se podmíněně odsouzený osvědčil či se trest vykoná (§ 60 odst. 1, 2 TZ). V tomto případě tedy nastává fikce neodsouzení ex lege a především bez návrhu.

Za další nevýhodu považuje Nejvyšší soud ČR zhoršení postavení odsouzeného při případném budoucím rozhodování o způsobu výkonu TOS v jiné věci podle ustanovení § 39a odst. 2 TZ nebo při případném budoucím ukládání souhrnného trestu podle ustanovení § 35 odst. 2 TZ. V druhém případě je naráženo na zásadu, že souhrnný trest nesmí být mírnější než trest uložený dřívějším rozsudkem, přičemž v této souvislosti je podmíněný trest odnětí svobody trestem mírnějším než NTOS. V neposlední řadě zmíněný soud ve svém rozhodnutí uvádí otázku recidivy, kdy by mohlo být předešlé rozhodnutí o uložení toho či onoho druhu trestu posuzováno v neprospěch obviněného, pokud zpětnost vyplývá z uložení nepodmíněného trestu, a otázku obecně přitěžujících okolností ve smyslu ustanovení § 34 písm. l) TZ.³⁶ K uvedenému lze doplnit rovněž následné negativní hodnocení pachatele v rámci posuzování stupně nebezpečnosti činu pro společnost v kontextu ustanovení § 3 odst. 4 TZ.

Nepodmíněný trest odnětí svobody jako forma konkrétního druhu trestu a, jak z výše uvedeného vyplývá, také druh trestu sám o sobě je nejen svou podstatou a svými zvláštnostmi provázán s ostatními druhy trestu, ale je rovněž určujícím a podstatným prvkem celého systému trestního práva hmotného.

³⁶ rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.10.2006 sp. zn. 7 Tdo 1252/2006

1.6 Specifika některých alternativních trestů

V určitých případech mají soudy možnost uložit i jiné tresty, vůči nepodmíněnému trestu odnětí svobody alternativní. V současnosti to má být dokonce určitý trend. Jenomže problémy při jejich ukládání nejsou doposud uspokojivě vyřešeny. Zejména jde o to, že podmínky pro jejich ukládání jsou nastaveny v neprospěch alternativních trestů, brání, aby jich bylo častěji využíváno, a berou jim postavení skutečné alternativy.

1.6.1 Obecně prospěšné práce

Nejvyšší soud judikoval, že „*trest obecně prospěšných prací je alternativou nepodmíněného trestu odnětí svobody v případech, v nichž by bylo na místě uložit jen krátkodobý nepodmíněný trest odnětí svobody. Krátkodobým trestem odnětí svobody je tento trest ve výměře do několika měsíců, přičemž orientačně lze vycházet z výměry do sedmi měsíců, které se blíží ekvivalent maximální výměry trestu obecně prospěšných prací. V závislosti na povaze každého konkrétního případu je sice možné připustit uložení trestu obecně prospěšných prací i tam, kde by výměra krátkodobého trestu odnětí svobody poněkud převyšovala sedm měsíců, avšak zpravidla je nutno považovat za vyloučené, aby trest obecně prospěšných prací byl alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, který by jinak byl se zřetelem k hlediskům stanoveným v § 31 odst. 1 TZ a k účelu trestu stanovenému v § 23 odst. 1 TZ uložen ve výměře převyšující jeden rok.*“³⁷ Toto stanovisko Nejvyššího soudu ČR považuji za diskutabilní. Vychází z ustanovení § 45a odst. 4 TZ, které říká, že každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítají za jeden den odnětí svobody. Maximálně tedy 200 dní odnětí svobody, což právě odpovídá 7 měsícům. Tento závěr sice koresponduje

³⁷ rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ve věci 7 Tz 39/2001 ze dne 28.3.2001

s podmínkami účelu trestu v návaznosti na účel obecně prospěšných prací, jenomže ve svém důsledku nutí v závažnějších případech uložit trest odnětí svobody bez ohledu na to, zda ten svůj účel splní. Zajímavé také zůstává, že ustanovení § 45 odst. 1 TZ hovoří, že lze trest obecně prospěšných prací ukládat za trestné činy, u nichž horní hranice nepřevyšuje 5 let. Zákon žádné další limitující hledisko ve vztahu k trestní sazbě neuvádí, tudíž citované rozhodnutí je možno považovat za jeho modifikaci. Z čehož se může zdát, že tento judikát brání soudci pohybovat se při úvaze o uložení trestu v rámci celé této sazby a uložit tento trest i za vážnější trestný čin, pochopitelně za podmínky, že to splní účel trestu.

Ze samotné systematiky druhů trestů uvedené v § 27 TZ nelze dovodit, že trest obecně prospěšných prací by bylo možno obecně pokládat za mírnější trest než trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen. Tento závěr vyplývá především z rozhodnutí č. 41/2002-II Sb. rozh. tr.(viz také R 56/ 1997 Sb. roh. tr.). Vždy však je alternativní trest obecně prospěšných prací mírnější oproti NTOS.

Soud dále musí zvažovat při ukládání trestu obecně prospěšných prací stanovisko pachatele k tomuto trestu (§ 45a odst. 2 TZ), přičemž ze zkušeností orgánů činných v trestním řízení vyplývá, že řada odsouzených sice nic proti uložení tohoto trestu nenamítá, ale vnitřně počítá s tím, že si raději pár měsíců „odsedí“, než aby odpracovala svůj dluh společnosti. Ze stejného důvodu bývají velice často přeměňovány tresty obecně prospěšných prací na TOS, neboť byly uloženy např. trestním příkazem, kdy soud jen ztěží zjistí postoj pachatele.

K řešení naznačených problémů je odborníky např. navrhováno, aby byl pachatel k určitému trestu (zejména NTOS) odsouzen a poté si sám požádal o alternativní výkon v podobě obecně prospěšných prací. Akcentuje se zde především motivace odsouzeného. Dále se objevují názory, že by se měla maximální hranice výměry tohoto trestu zvýšit nebo úplně zrušit. Současně však za předpokladu, že bude fungovat určitý systém, v němž by bylo možno zjistit aktuální počet

nevykonaných hodin. Mezi radikálnější postoje lze zařadit ty, které by možnost přeměny na TOS zcela vypustily a nevykonávání trestu by kvalifikovaly jako trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí dle § 171 odst. 1 písm. f) TZ.

1.6.2 Peněžitý trest

U peněžitého trestu je to obdobné. Ten lze uložit zejména tehdy, snažil-li se pachatel trestnou činností získat nebo získal majetkový prospěch, a není-li této podmínky, pak když to TZ ve zvláštní části dovoluje, nebo ukládá-li se trest za trestný čin, u něhož horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři léta a není třeba současně ukládat TOS (§ 53 odst. 1 a 2 TZ). Z toho vyplývá, že peněžitý trest lze v důsledku výše jmenovaných podmínek jako trest samostatný uložit za většinu trestných činů uvedených ve Zvláštní části TZ podle základní skutkové podstaty, ovšem u řady trestných činů podle kvalifikované skutkové podstaty to není možné z toho důvodu, že u nich se jako alternativní trest neobjevuje, jejich horní hranice trestní sazby je zpravidla vyšší než tři léta a nesplňují tak podmínku § 53 odst. 3 TZ pro uložení samostatného trestu. V těchto případech tudíž uložení peněžitého trestu samostatného, jako skutečnou alternativu TOS, nepřichází v úvahu. Navíc se u tohoto druhu trestu objevuje ještě jiný problém. Náhradní výměra trestu odnětí svobody za nezaplacení peněžitého trestu se zdá mnohým odsouzeným přijatelná. I zde tedy raději volí pobyt ve vězení, čímž se ztrácí jedna z obecných funkcí alternativních trestů, a to ulehčit systému vězeňství.

1.6.3 Ostatní tresty

Zákaz činnosti, propadnutí majetku, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, vyhoštění a zákaz pobytu jsou natolik specifické tresty, že jejich samostatné uložení nebývá, a ani při platnou právní úpravou stanovených mantinelech nemůže být, příliš časté. Což konečně vyplývá ze statistik (viz. oddíl 2.1). Naproti tomu jsou to tresty

hojně využívané jako další trest k trestu odnětí svobody. Trest zákazu činnosti je pro předmětnou trestnou činnost sice adekvátní a je hojně vedle TOS využíván, ale dost problematická je kontrola jeho dodržování, což platí i pro podmíněné odsouzení a jiné formy trestů spojené s následnou kontrolou chování odsouzeného. Příčinou tohoto jevu často bývá nízká akceschopnost Probační a mediační služby ČR, resp. jejich jednotlivých středisek, neboť se potýká s nedostatkem personálního a materiálního zabezpečení své činnosti. Z těchto a celé řady jiných příčin se alternativní tresty neukládají v takové míře, v jaké by měly. Nese to s sebou častější ukládání trestu odnětí svobody, který však v těchto případech často podmínky účelu trestu podle ustanovení § 23 TZ nesplňuje.

Zbývající „alternativní“ tresty, jak jsou uvedeny v ustanovení § 27 TZ, tedy ztráta čestných titulů a vyznamenání a ztráta vojenské hodnosti, jsou jednoznačně vedlejšími tresty, protože žádný z nich nelze uložit samostatně, ale pouze spolu s NTOS, který byl uložen nejméně na dvě léta (§ 46 odst. 1, resp. § 47 odst. 1 TZ).

Ukládání trestu odnětí svobody

2.1 Trest odnětí svobody jako nejčastěji ukládaný druh trestu

Jestliže je obžalovaný shledán vinným ze spáchání nějakého trestného činu a je současně nepochybné, že trest, jenž by měl být uložen, splňuje všechny podmínky o jeho účelu podle § 23 TZ, pak je povinností soudu stanovit podle § 31 TZ druh a výměru tohoto trestu. Za této situace je hlavním hlediskem rozsah druhů trestů a trestních sazeb, jak je vymezen u jednotlivých trestných činů ve zvláštní části trestního zákona. Soud musí při úvahách o ukládání trestu zohledňovat stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost (§ 3 odst. 4 TZ - mj. význam chráněného zájmu, okolnosti přitěžující i polehčující, provedení činu a jeho následky, osobu pachatele), možnost nápravy a poměry pachatele - § 31 odst. 1 TZ. *Možností nápravy se rozumí stanovení prognózy budoucího vývoje pachatele na základě objasnění jeho osobnosti, prostředí, v němž se jeho osobnost vyvíjela a v němž se v budoucnu bude vyvíjet, a také působení uvažovaného trestu na pachatele. Poměry pachatele znamenají například majetkové poměry, rodinné poměry, tělesný zdravotní stav, věk, těhotenství, invaliditu apod.*³⁸

Pokud jde o ukládání trestních opatření mladistvým, je nutno vzít rovněž v úvahu ustanovení § 25 ZSM, kde se mj. klade důraz na to, zda mladistvý úspěšně vykonal probační či jiný vhodný program, poskytl zadostiučinění poškozenému, nahradil škodu nebo se po spáchání provinění choval tak, že lze důvodně předpokládat, že se v budoucnu již trestné činnosti nedopustí apod.

V souladu s těmito podmínkami je nutno vybrat a uložit pachateli trestného činu jeden z druhů trestů uvedených v ustanovení § 27 TZ. Zdánlivě je tak možno vybírat ze všech tam jmenovaných trestů.

³⁸ Jelínek, Jiří; Sovák, Zdeněk - Trestní zákon a Trestní řád s poznámkami a judikaturou, 20. aktualizované vydání, Linde Praha a.s., Praha 2004, str. 42

Máme-li se ale držet obecných zásad pro ukládání trestů a zejména zásad pro ukládání a výkon každého trestu samostatně, dojde k omezení výběru jen na určité tresty, které už ve své podstatě nemusí být tolik vhodné. Budeme-li tedy uvažovat pouze o případě ukládání samostatného trestu, výběr ze soustavy trestů se zužuje především na TOS. Dále za splnění všech zákonem předepsaných podmínek na obecně prospěšné práce, zákaz činnosti, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, vyhoštění a zákaz pobytu. Tresty vyhoštění a zákaz pobytu lze uložit samostatně, i když TZ ve zvláštní části takový trest nestanoví (§ 28 odst. 1 věta třetí TZ). Pro ukládání uvedených alternativních trestů je jedním z podstatných hledisek zákonem vymezený účel trestu (viz. Kapitola 1).

O úskalích při ukládání peněžitého trestu již bylo pojednáno (viz. část 1.6.2). K tomu je možno dodat, že podle současného právního stavu nepřichází v úvahu možnost uložit peněžitý trest jako samostatný trest u trestných činů proti republice, cizímu státu nebo mezinárodní organizaci, vyjma trestných činů ohrožení utajované informace podle §§ 106 a 107 TZ. Ačkoli však u řady dalších trestných činů uložení samostatného peněžitého trestu principiálně vyloučit nelze, díky podmiňujícímu kritériu ustanovení § 53 odst. 3 TZ jsou možnosti tohoto uložení téměř mizivé. Se svými dosavadními praktickými poznatky mohu konstatovat, že dokonce ani státními zástupci nebývá často navrhováno uložení peněžitého trestu (a to v jakékoli formě), přičemž tento postup je s přihlédnutím k možností daných ustanovením § 342 odst. 1 TŘ odůvodněn nedobytností takového trestu (§ 54 odst. 1 TZ).

U trestu obecně prospěšných prací se jako u peněžitého trestu stanovuje podobná podmínka uložit jej jen za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tentokrát pět let. V důsledku nastává stejná situace jako v předchozím případě. Přestože se jeví pro společnost příznivější poslat v rámci uloženého trestu obecně prospěšných prací pomáhat třeba do domova

důchodců toho, kdo poškodil spotřebitele a získal takovým činem značný prospěch (§ 121 odst. 2 TZ), soudci se nenabízí jiné alternativy než uložit TOS, a to samostatně či s jiným alternativním trestem.

Z výše jmenovaných poznatků vyplývá, že ačkoli má být TOS užíváno jen v nejkrajnějších případech, systém trestů a zejména jejich ukládání je koncipováno tak, že někdy nedává možnost uložení jiných alternativních trestů podle ustanovení § 27 TZ. I toto je určitá charakteristika NTOS či TOS obecně. TZ ve Zvláštní části např. u skutkové podstaty zneužívání informací v obchodním styku § 128 odst. 3 nebo 4, ale i u mnoha dalších, nedává soudci možnost jiného výběru samostatného trestu než trestu odnětí svobody. Je to z toho důvodu, že se u těchto trestných činů často posuzuje společenská nebezpečnost jen z hlediska způsobené škody či výše majetkového prospěchu. Nutně se tak dostáváme do slepé uličky. I kdybychom konstatovali, že trest odnětí svobody nenaplní svůj účel (nezapůsobí na pachatele či na společnost výchovně, jeho nápravu nezajistí, neumožní mu nahradit způsobenou majetkovou škodu během výkonu trestu), stejně jinou možnost, než uložit trest odnětí svobody, nemáme. Konečně, jak bylo již zmíněno výše, uvedené závěry dokládá i statistika. V roce 2004 bylo celkem odsouzeno 68443 osob. Z nich 10192 osobám byl uložen NTOS, 36162 osobám podmíněný TOS, 13031 osobě trest obecně prospěšných prací, peněžitých trestů „jen“ 2913 osobám a ostatních trestů 1748 osobám.³⁹ Uklidňující je alespoň to, že největší počet uložených druhů trestů zaujímá podmíněný trest odnětí svobody. Je to trest „nevěžeňský“ a tudíž v současné době je nejvyužívanějším alternativním trestem k NTOS. Přestože doufám v další rozvoj tohoto trendu, není radno zapomínat na skryté a nevyužívané výhody jiných druhů trestů, které nejsou spojeny s odnětím svobody.

Na tomto místě se jeví zajímavé srovnání se slovenskou úpravou. Trestný zákon SR (zák. č. 300/2005 Z.z.) od své účinnosti 1.1.2006

³⁹ údaje ze Statistické ročenky kriminality za rok 2005, Ministerstvo spravedlnosti ČR

upravil v § 32 navíc jako nový druh trestu trest domácího vězení, který je i u nás často zmiňován coby možná účinná alternativa k TOS a který byl součástí vládního návrhu nového trestního zákoníku. Slovenský TZ zakotvuje oproti našemu další změny, jejichž vhodnost a efektivnost ukáže až dlouhodobější praxe. Jednou z podstatných změn je fakt, že již nadále nejsou podle § 34 odst. 2 u konkrétních trestných činů uváděny alternativní tresty a je zde ponechána pouze zákonná sazba TOS. V důsledku toho slovenské soudy nahlíží do „osobitnej časti“ tamního trestního zákona, aby mohly dospět k závěru, zda pachatel naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu, kdy tam uvedená zákonná sazba TOS poskytuje vodítko k určení významu chráněného zájmu pro rozlišení, zda došlo ke spáchání trestného činu v druhové podobě přečinu či zločinu. Na druhou stranu jsou v případě rozhodování o trestu vázány toliko ustanoveními „všeobecnej časti“ a mohou tak v souladu s ustanoveními § 34 odst. 2 a 6 slovenského TZ uložit pachateli jakýkoli trest vymezený v § 32, a to i jako trest samostatný (srov. oddíl 1.3.4). Přitom ustanovení § 34 odst. 6 stanoví povinnost uložit TOS vždy za trestný čin, jehož horní hranice trestní sazby TOS podle „osobitnej“ části zákona převyšuje pět roků.

2.2 Výměra nepodmíněného trestu odnětí svobody

NTOS je relativně určitým trestem, jehož trvání je v TZ stanoveno jednak maximální možnou délkou, která je představována obecnou horní hranicí patnáct let (§ 39 odst. 1 TZ), a jednak trestními sazbami stanovenými u jednotlivých skutkových podstat. Překročení patnáctileté horní hranice je možné pouze výjimečně, a to pouze v případech nejzávažnějších trestných činů a za podmínek stanovených v ustanovení § 29 TZ. Výjimečným trestem je podle tohoto ustanovení trest odnětí svobody v délce trvání nad patnáct do dvaceti pěti let a dále trest odnětí svobody na doživotí.⁴⁰

2.2.1 Trestní sazba

Pro určení výměry trestu je tedy podstatná sazba trestu vymezená u každé jednotlivé skutkové podstaty trestného činu ve zvláštní části TZ, tvořená horní hranicí a v řadě případů i hranicí dolní, a podmínky stanovené v obecné části TZ. Tyto podmínky se týkají mimořádného snížení TOS pod dolní hranici trestní sazby, a to v těchto stanovených případech: § 40 odst. 1 TZ - vzhledem k okolnostem případu a poměrům pachatele by bylo uložení stanovené trestní sazby příliš přísné, § 40 odst. 2 TZ - při ukládání trestu za přípravu nebo pokus trestného činu, § 40 odst. 3 TZ - v důsledku pomoci pachatele při objasnění trestné činnosti spáchané ve prospěch zločinného spolčení, § 40 odst. 5 TZ - u osob blízkých věku mladistvých a § 32 odst. 2 TZ - kdy pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, kterou si, a to ani z nedbalosti, nepřivodil vlivem návykové látky. Zákon dále stanoví pro první tři jmenované případy další podmínky, a to především minimální mez, kterou nelze překročit při snižování trestu (§ 40 odst. 4 TZ). Vždy však musí být brán zřetel na dosažení účelu trestu (není tedy

⁴⁰ Jelínek, Jiří a kol. - Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha a.s., Praha 2004, str. 346

možno snížit trest tzv. na nulu – to lze jen podle ustanovení o upuštění od potrestání dle §§ 24 a 25 TZ).

Dále se výše zmíněné podmínky vztahují na zvýšení trestní sazby při ukládání trestu zvlášť nebezpečnému recidivistovi (§ 41 a § 42 TZ) a při ukládání TOS pachateli trestného činu ve prospěch zločinného spolčení (§ 43 a § 44 TZ). V obou případech se horní hranice trestní sazby zvyšuje o jednu třetinu a současně nesmí přesáhnout hranici patnácti let, neukládá-li se pachateli výjimečný trest, kdy tato hranice nesmí přesáhnout dvacet pět let, resp. doživotí. *Okolnost, že obviněný spáchal trestný čin jako zvlášť nebezpečný recidivista (pozn. autora případně jako pachatel trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení), je otázkou viny. Při výměře trestu v rámci zvýšené trestní sazby nestačí jen všeobecný odkaz na zvlášť nebezpečnou recidivu, ale je třeba na základě konkrétních skutečností zjištěných ze spisů o předcházejících odsouzeních hodnotit závažnost recidivy (tj. zejména závažnost soustavně páchané trestné činnosti, frekvenci jednotlivých skutků i odsouzení apod.). Vedle toho je třeba hodnotit i všechny ostatní pro výměru trestu rozhodné okolnosti, ať již určují stupeň nebezpečnosti činu pro společnost, nebo se týkají poměrů pachatele (§ 31 tr. zák.). Všechny tyto okolnosti mají vliv na to, v jaké výměře je v rámci zvýšené zákonné trestní sazby třeba trest zvlášť nebezpečnému recidivistovi uložit.*

Základní trestní sazby a trestní sazby vytvořené podle § 42 tr. zák. se překrývají. Při hodnocení postihu zvlášť nebezpečných recidivistů se někdy poukazuje na to, že se tresty zvlášť nebezpečným recidivistům ukládají ještě v rámci základní trestní sazby a že se dostatečně nevyužívá celého rozpětí zvýšených trestních sazeb. Takovéto hodnocení neodpovídá zákonu. Horní hranici základní trestní sazby není možno považovat za dolní hranici zvýšené trestní sazby, protože by to vedlo v rozporu s ustanovením § 42 odst. 1 tr. zák. k vytváření další v zákoně neuvedené trestní sazby pro zvlášť nebezpečné recidivisty. Soud ukládá zvlášť nebezpečnému recidivistovi trest řídící se hledisky uvedenými

v § 31 tr. zák. v rámci trestní sazby vytvořené podle § 42 odst. 1 tr. zák. bez zřetele na to, jaká je horní hranice základní trestní sazby, která zde nemůže hrát roli kritéria při výměře trestu.⁴¹

2.2.2 Určení výměry trestu

Je-li podle předchozích pravidel určena trestní sazba, je třeba v rámci této sazby určit výměru trestu. Soud přitom přihlédne zejména k nebezpečnosti trestného činu pro společnost, k možnostem nápravy a poměrům pachatele (§ 31 odst. 1 TZ). V ostatních ustanoveních TZ (§ 31 odst. 2, §§ 32 - 34) jsou stanovena další kritéria, ke kterým soud dále přihlédne. Těmi jsou míra součinnosti spolupachatele, organizátora, návodce a pomocníka, stupeň přiblížení se k dokonání trestného činu při přípravě a pokusu, již zmiňované kritérium stavu zmenšené přičetnosti a dále polehčující a přitěžující okolnosti. Mezi polehčující okolnosti patří např. spáchání činu v silném rozrušení, pod vlivem tíživých osobních nebo rodinných poměrů, upřímná lítost spáchaného trestného činu nebo napomáhání při jeho objasňování atp. Naopak mezi přitěžující okolnosti patří např. spáchání činu ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky, surově nebo zákeřně, vůči osobě mladší patnácti let, těhotné, vážně nemocné, vysokého věku nebo nemohoucí aj.

Při rozhodování o výměře trestu je soudce veden zejména vlastním uvážením, přičemž se zde klade důraz nejen na jeho zkušenosti a odbornou znalost, ale mnohdy také na subjektivní hodnocení a přístup. Míra vlastního uvážení je částečně omezena při rozhodování o výměře ukládaného trestu zvlášť nebezpečnému recidivistovi a pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch zločinného spolčení, kdy soud musí uložit trest v horní polovině zvýšené trestní sazby (§ 42 odst. 1 a § 44 odst. 1 TZ), nebo v případech, kdy ukládá souhrnný a společný trest (§§ 35 odst. 2, 36, 37a TZ).

⁴¹ Rt I/69 Stanovisko Nejvyššího soudu ČR Tpj 162/67 Sb.NS 69

Dalším a důležitým kritériem pro určení sazby a výměry trestu, jak již bylo naznačeno, je okolnost, zda pachatel spáchal svým jednáním či jednáními jeden trestný čin nebo tak spáchal trestných činů více. Pokud přichází v úvahu potrestat pachatele za více trestných činů, je třeba postupovat v souladu s ustanoveními §§ 35 až 37 TZ o úhrnném a souhrnném trestu. Zvláštním případem je ukládání společného trestu dle ustanovení § 37a TZ, který se uplatní při ukládání trestů za dílčí útoky pokračujícího trestného činu.

Odsuzuje-li soud pachatele za dva nebo více trestných činů, uloží mu za konkrétních okolností buď úhrnný nebo souhrnný trest podle toho zákonného ustanovení, které se vztahuje na trestný čin z nich nejpřísněji trestný. Tato zásada, která bývá označována jako zásada absorpční (*poena maior absorbet minorem*), bere „zřetel na to, že pachatel spáchal další trestný čin, aniž byl varován odsuzujícím rozsudkem týkajícím se dřívějšího trestného činu.“⁴² Dále dochází k omezení trestní sazby tím, že za dolní hranici úhrnného či souhrnného trestu se považuje ta dolní hranice, která je nejvyšší.

Ačkoli je v teorii trestního práva hmotného považován pokračující trestný čin jako jeden skutek, zákon č. 265/2001 Sb. zavedl možnost stíhat dílčí útok pokračujícího trestného činu jako skutek samostatný. Proto bylo do trestního zákona vloženo ustanovení § 37a. Podle něj je totiž možno, odsuzuje-li soud pachatele za dílčí útok pokračujícího trestného činu, za jehož ostatní útoky již byl soudem prvního stupně vyhlášen odsuzující rozsudek, který již nabyl právní moci, zrušit dřívější rozhodnutí a nově rozhodnout o pokračujícím trestném činu včetně nových dílčích útoků, přičemž za ně uložit společný trest, který nesmí být mírnější než trest dříve uložený. Tato podmínka tak výrazně upravuje možnost rozhodování o výměře trestu.

Pro zajímavost v této souvislosti zmiňuji doposud nejednotný výklad užití ustanovení o společném trestu v případě, kdy byly některé dílčí

⁴² Novotný, Oto; Dolenský, Adolf; Jelínek, Jiří; Vanduchová, Marie - Trestní právo hmotné I, Obecná část, ASPI Publishing s.r.o., Praha 2003, str. 349

útoky pokračujícího trestného činu vyloučeny orgány činnými v trestním řízení podle § 23 TŘ k samostatnému projednání, přičemž pro tyto útoky bylo trestní stíhání zastaveno, avšak obviněný na jejich projednání trval (§ 172 odst. 2 písm. a), odst. 4 TŘ). Ustálená judikatura obecných soudů k této problematice zatím neexistuje, avšak objevují se zde dva hlavní názory na možné řešení. Nepublikovaným rozsudkem ze dne 22.8.2006 (sp. zn. 2 To 71/2006) Vrchní soud v Olomouci dospěl k závěru, že jestliže soud v případě odsouzení pachatele nemůže trest uložit (§ 227 TŘ), musí v takovém řízení postupovat podle § 37a TZ, tudíž zrušit v rozsudku dřívějším výrok o vině o pokračujícím trestném činu a trestných činech spáchaných s ním v jednočinném souběhu, celý výrok o trestu, jakož i další výroky, které mají v uvedeném výroku o vině svůj podklad, a znovu při vázanosti skutkovými zjištěními v zrušeném rozsudku rozhodnout o vině pokračujícím trestným činem, včetně nového dílčího útoku, popřípadě trestných činech spáchaných s ním v jednočinném souběhu, a o společném trestu, ve kterém vymezí, že tento společný trest se za nově odsouzené dílčí útoky podle § 227 TŘ neukládá.

Opačný názor, ke kterému se kloním i já, v tomto případě vylučuje použití ustanovení § 37a TZ a považuje za vhodnější o řadě dříve vyloučených útoků rozhodovat samostatně.

Na tomto místě je vhodné připomenout, že kromě těchto konkrétních podmínek musí soud neustále zvažovat a porovnávat ustanovení o účelu trestu, nezapomínat, že trest je ultima ratio, a rozhodovat v duchu zásady subsidiarity trestní represe.

Z hlediska uvažované rekonstrukce trestního práva stojí v této souvislosti za zmínku, že zamítnutý vládní návrh trestního zákoníku počítal se zavedením zásady zosťvenní (asperační) při trestání sbíhajících se trestných činů, kdy by se měla v případě vícečinného souběhu zvýšit horní hranice trestní sazby o jednu třetinu. Mělo tak být reagováno na nemožnost „uloženým trestem náležitě vyjádřit mnohost spáchaných trestných činů a na neodůvodněné privilegování postihu souběhu ve

*srovnání s recidivou.*⁴³ Dále se však počítalo s daleko vyššími trestními sazbami, než jaké jsou upraveny současnou právní úpravou. Maximální sazba TOS, nejde-li o výjimečný trest, má být zvýšena z patnácti na dvacet let, u výjimečného trestu se jedná o odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let a např. u základní skutkové podstaty trestného činu vraždy se trestní sazba zvýšila na deset až osmnáct resp. dvanáct až dvacet let. Tato změna odráží potřebu společnosti daleko přísněji a citelněji postihovat pachatele za stále brutálnější a chladnokrevnější trestné činy proti životu a zdraví a zvýraznit tak škálu hodnot soudobé společnosti. Bohužel se zde ale více ukazuje odplatný účel trestu, neboť z hlediska špatných zkušeností s nápravou pachatelů při dlouhodobých trestech odnětí svobody se zde jiné - „humanistické“ účely trestu nedaří prosazovat. *Všichni (experti) se shodli na potvrzení názoru, že prvověznění dlouhodobě věznění odcházejí po výkonu trestu jako horší (výjimky existují), a to především vlivem prizonizace. Podle expertů po cca 5 - 7 letech věznění pro vězně „není návratu“, tj. lze se jen výjimečně setkat s bezproblémovým začleněním propuštěného dlouhodobě vězněného odsouzeného do tzv. běžného, společností propagovaného způsobu života.*⁴⁴

⁴³ Novotný, Oto; Dolenský, Adolf; Jelinek, Jiří; Vanduchová, Marie - Trestní právo hmotné I, Obecná část, ASPI Publishing s.r.o., Praha 2003, str. 349

⁴⁴ Karabec, Zdeněk a kol. - Dlouhodobé tresty odnětí svobody, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2004, str. 141 a 142

2.3 Stanovení způsobu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody

Jedině soud může ve výroku svého odsuzujícího rozsudku určit základní typ věznice, v níž má odsouzený vykonávat svůj trest (viz. Čl. 40 odst. 1 LZPS). Takto je tomu v našich národních podmínkách, ovšem „jen v málo evropských zemích provádí zařazování vězňů do typů věznic soud. Vychází z předpokladu objektivit kritérií stanovených zákonem, na druhé straně nemůže plně akceptovat individuální potřeby jednotlivých vězňů, které může lépe zvažovat kvalifikovaná práce odborníků vězeňské služby.“⁴⁵ Tak je tomu např. v Německu, Anglii či skandinávských zemích. Ústavní soud ČR však ve svém nálezu Pl. ÚS 5/94 vyslovil názor, že „rozhodnutí o přeřazování odsouzeného z jednoho typu věznice do druhého, bez ohledu na přísnost jejich režimu, je rozhodováním o trestu za trestný čin, což čl. 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod svěřuje výlučně do pravomoci soudu, v žádném případě správního orgánu.

Rozhodování o trestu je jednak rozhodnutí o druhu a výměře trestu, jednak rozhodnutí o způsobu výkonu trestu odnětí svobody, což ve smyslu § 39a odst. 2 trestního zákona znamená rozhodnutí soudu o zařazení pachatele do určitého typu věznice. ...

...Ve svém pojmovém a obsahovém smyslu má kategorie trestu nejen kvantitativní, časovou dimenzi, ale také dimenzi kvalitativní, vypovídající o tom, v jakém rozsahu a jakým způsobem je zasažena lidská svoboda a důstojnost. ... Tato interpretace má oporu i v chápání lidských práv a svobod, neboť nejde jen o délku trestu, ale i jeho vztah k mezím těchto práv a svobod a intenzitě zásahu do práv a svobod....“⁴⁶

2.3.1 Vnější diferenciacce

Samotný výkon TOS (trestního opatření odnětí svobody u mladistvých) je upraven pro dospělé odsouzené podle § 39 odst. 3 TZ

⁴⁵ Mezník, Jiří a kol. – Základy penologie, Masarykova univerzita, Brno 1995, str. 44

⁴⁶ náleží Ústavního soudu ČR Pl. ÚS 5/94

a pro mladistvé podle § 76 ZSM zvláštním zákonem (ZVTOS). Pro zařazení odsouzeného do určitého typu věznice jsou pro dospělé odsouzené podle TZ stanoveny čtyři typy: věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou (§ 39a odst. 1 TZ). Na tomto místě je třeba uvést, že ne vždy znamená jeden výše uvedený typ automaticky jedno vězeňské zařízení, nýbrž nebývají výjimkou věznice, kde nalezneme více typů nebo dokonce typy všechny.

Podle § 5 odst. 3 ZVTOS trestní opatření odnětí svobody u mladistvých, kteří nepřekročili 19. rok svého věku, se vykonává odděleně od ostatních odsouzených, a to ve věznicích nebo zvláštních odděleních pro mladistvé s uplatňováním vnitřní diferenciaci.

Uvedené typy věznic jsou v podstatě vnější diferenciací výkonu TOS, při níž se sleduje, *aby méně narušení odsouzení vykonávali trest odděleně od více narušených odsouzených a aby v resocializační činnosti (v programu zacházení) u odsouzených, u nichž to vyžaduje vyšší stupeň nebo povaha jejich narušení, se uplatňovaly účinnější nápravné a resocializační prostředky, metody a techniky, a to i podle kriminogenních deviací a jiných individuálních charakteristik osobnosti odsouzených.*⁴⁷ Jednotlivé typy věznic se neliší jen kritériem nápravných prostředků v nich uplatňovaných, nýbrž také určitými „formálními“ znaky spočívajícími v technických a personálních prostředcích zajišťujících celkovou bezpečnost. Konkrétní postupy zaměstnanců VS ČR se však v obecné rovině v závislosti na typu věznice od sebe neliší (§ 13 ZVS).

Znovu na okraj možno poznamenat srovnání s právní úpravou institutu zařazování odsouzených do výkonu TOS na Slovensku. Podle § 48 odst. 1 tamního trestního zákona se TOS vykonává „diferencovane v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody minimálneho, stredného alebo maximálneho stupňa stráženia“. Podle § 117 odst. 4 „trest odňatia

⁴⁷ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář 1.díl, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 352

slobody sa u osob, ktoré neprekročili osemnásť rok svojho veku, vykonáva v ústavoch na výkon trestu pre mladistvých“.

2.3.2 Zařazování odsouzených

Základní podmínky pro zařazování odsouzených do některého typu věznice jsou stanoveny v ustanovení § 39a odst. 2 TZ. Toto ustanovení nepostihuje však jenom případy, při nichž musí soud rozhodnout o uložení NTOS. Musí k nim být přihlédnuto rovněž v případech, kdy prvotně byl uložen alternativní trest nespojený s přímým odnětím svobody a teprve druhotně došlo k přeměně alternativního trestu. Jde o ukládání NTOS v případě, kdy se neosvědčil pachatel, od jehož potrestání bylo podmíněně upuštěno (§ 26 odst. 6 TZ), dále při nařízení výkonu TOS za nevykonaný trest obecně prospěšných prací nebo jeho zbytku (§ 45a odst. 4 TZ), nařízení výkonu podmíněně odloženého TOS včetně případu, byl-li trest podmíněně odložen s dohledem (§ 60 odst. 1 a 4, § 60a odst. 4 a 6 TZ), přeřazení mladistvého, který ve výkonu trestu (trestního opatření) odnětí svobody dovršil 19. rok věku a soud rozhodl o jeho přeřazení z věznice pro mladistvé do věznice pro ostatní odsouzené (§ 79 odst. 1 ZSM, § 61 odst. 3 a 4 ZVTOS) a nařízení výkonu náhradního TOS za nevykonaný trest peněžitý nebo jeho zbytek (§ 54 odst. 3 TZ, § 344 odst. 2 TŘ).⁴⁸

Soud však znovu nerozhoduje o způsobu výkonu trestu v případě, kdy vyslovuje, že se podmíněně propuštěný z výkonu TOS neosvědčil (§ 64 odst. 1 TZ). V návaznosti na toto rozhodnutí bude postupováno podle § 321 TŘ a soud nařídí výkon zbytku TOS ve stejném typu věznice, ve kterém jej vykonával před podmíněným propuštěním. Tento postup by měl být *de lege ferenda* nově upraven tak, aby soud při svém rozhodování o nařízení výkonu zbytku trestu odnětí svobody, ze kterého byl odsouzený podmíněně propuštěn, zvážil účelnost stanovení odlišného způsobu výkonu tohoto zbytku, je-li odsouzený v době

⁴⁸ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář 1.díl, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 352

rozhodnutí ve výkonu jiného trestu odnětí svobody. Došlo by tak ke zjednodušení řízení o stanovení typu věznice pro výkon TOS. Při svých studijních návštěvách různých věznic jsem mimo jiné zjistil, že dochází k případům, kdy příslušný soud rozhodoval opakovaně o určení společného způsobu výkonu postupně uložených trestů (§ 320 odst. 3 TR).

2.3.3 Věznice s dohledem

Nejmírnějším typem věznice je věznice s dohledem. V ní nejsou podle ustanovení § 49 odst. 1 ŘVT užívány speciální stavebně technické prostředky ani ozbrojené strážce k zabránění útěku odsouzených, přičemž kontrolou a dohledem nad činností odsouzených jsou pověřeni vychovatelé. Jestliže tedy jde o nejmírnější typ, pak je logické, že sem budou zařazováni odsouzení za nejméně závažné trestné činy. Zákonná dikce přesně zní, že do věznice s dohledem soud zpravidla zařadí pachatele, kterému byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin (§ 39a odst. 2 písm. a, TZ). V tomto typu věznice mají odsouzení nejvíce volnosti a neztrácejí příliš kontakt s okolním světem.

2.3.4 Věznice s dozorem

Ve věznici s dozorem rovněž podle § 49 odst. 1 ŘVT nejsou užívány speciální stavebně technické prostředky ani ozbrojené strážce k zabránění útěku odsouzených. Ovšem z hlediska zajištění vnější a především vnitřní bezpečnosti se již odsouzení nepohybují volně, ale organizovaně pod dohledem zaměstnanců VS ČR (§ 52 odst. 1 ŘVT). Těmito zaměstnanci jsou jednak vychovatelé z řad občanských pracovníků Vězeňské služby, jednak dozorcí z řad příslušníků Vězeňské služby. Vzhledem k těmto a dalším omezením je věznice s dozorem o řád přísnější a je zpravidla určena pro pachatele, kterému byl uložen trest za trestný čin spáchaný z nedbalosti a který již byl ve

výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, nebo pachatele, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující dva roky a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin (§ 39a odst. 2 písm. b, TZ).

2.3.5 Ostatní typy věznic

Do věznice s ostrahou se zařazují podle stanovených kritérií ustanovení § 39a odst. 2 písm. c, TZ pachatelé, kteří nejsou zařazení do jiného typu věznice. Do věznice se zvýšenou ostrahou soud zpravidla zařadí pachatele, kterému byl uložen TOS na doživotí, kterému byl uložen TOS jako zvlášť nebezpečnému recidivistovi, kterému byl za zvlášť závažný trestný čin uložen TOS ve výměře nejméně osmi let, nebo který byl odsouzen za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchl z vazby nebo z výkonu trestu (§ 39a odst. 2 písm. d, TZ).

Ve věznici pro mladistvé, věznici s ostrahou a ve věznici se zvýšenou ostrahou jsou používány speciální stavebně technické prostředky a ozbrojené stráže k zabránění útěku odsouzených (§ 49 odst. 2 ŘVT). Tato opatření odrážejí potřebu vyšší měrou chránit společnost (resp. zamezit útěku a jinému nežádoucímu chování vězňů) před pachateli závažnější trestné činnosti a před těžko napravitelnými pachateli. Byť se může takto stanovené zajištění vnější bezpečnosti v místech výkonu trestního opatření odnětí svobody vůči mladistvým zdát paradoxem, jsou tato opatření výrazem zvýšené ochrany a kontroly z důvodů většího důrazu na jejich řádnou výchovu. Zvláštní právní úprava pro mladistvé nedává při ukládání trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody soudu možnost rozhodovat o více variantách typů věznic, neboť je pro ně určen konkrétní typ - věznice pro mladistvé nebo věznice se zvláštním oddělením pro mladistvé. Soud tedy podle výše uvedených kritérií rozhoduje jen tehdy, přerážuje-li mladistvého, který dovršil 19. rok věku, do věznice pro ostatní odsouzené z výkonu trestního opatření odnětí svobody.

2.3.6 Možnosti při rozhodování

Ve třetím odstavci ustanovení § 39a TZ je zakotveno právo soudu nezařadit odsouzeného do určitého typu věznice podle výše zmíněných podmínek (vyjma případů výjimečného trestu, včetně TOS na doživotí, jehož výkon musí být nařízen vždy do věznice se zvýšenou ostrahou, a případů týkajících se mladistvých). V tomto ustanovení se klade důraz jednak na výchovný a jednak na zábranný a ochranný účel trestu tím, že má soud mj. zohlednit stupeň a povahu narušení pachatele a možnost jeho nápravy. Díky tomu může zařadit odsouzeného do kteréhokoli typu věznice, ovšem *vždy bude nutné vycházet z účelu trestu obecně (§ 23 TZ) i z účelu výkonu TOS.*⁴⁹ Naplňuje to zásadu individualizace trestu a může se tak odstraňovat určitá tvrdost, která vyplývá z uplatňování formálních podmínek odstavce 2 tohoto ustanovení.

V rámci úvah o tom, v jakém typu věznice bude náprava odsouzeného lépe zaručena, by mohlo být *de lege ferenda* uvažováno o legislativní změně, aby soudy při rozhodování o zařazení odsouzeného do určitého typu věznice pro výkon NTOS braly v úvahu, zda již vykonává jiný TOS v určitém typu věznice a nebude-li úspornější a účelnější jej tedy zařadit do stejného typu. Jde o stejnou úvahu, jak zmíněno výše v případě nařízení výkonu zbytku trestu po podmíněném propuštění. Tento postup by byl, podle mého názoru, přijatelnější, neboť by odpadla nutnost dalšího řízení pro sjednocení způsobu výkonu trestu podle ustanovení § 320 odst. 3 TŘ.

⁴⁹ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář 1.díl, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 361

2.4 Změny v zařazení odsouzených a ve způsobu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody

Vzhledem k tomu, že pouze soud může svým rozhodnutím nařídit výkon trestu a způsob jeho výkonu, tedy zařazení do některého z typů věznic, jenom soud také může rozhodovat o jeho změnách. Podstatou možnosti změnit podmínky, za nichž je trest odnětí svobody vykonáván, je snaha o účinnou a rychlou resocializaci odsouzených tak, aby omezování jejich svobody bylo co nejkratší a aby aktivita k nápravě plynula právě z nich samotných.

2.4.1 Přeřazování odsouzených

V souladu s výše uvedeným konstatováním nutnosti soudního rozhodování o přeřazování odsouzených nenacházíme hlediska ke změně v zařazení odsouzeného v ZVTOS, nýbrž v TR a zejména TZ, a to v ustanovení § 39b TZ (viz § 10 ZVTOS). *Přeřazení odsouzeného do jiného základního typu věznice v podstatě znamená dodatečnou změnu původního odsuzujícího rozsudku, jímž bylo pravomocně rozhodnuto i o zařazení pachatele do věznice určitého typu v souladu s hledisky stanovenými v § 39a TZ a na základě stavu existujícího v době rozhodování.*⁵⁰ Právě proto, že se jedná o změnu již pravomocného rozhodnutí, je nutno přihlížet při přeřazování pouze k okolnostem, jež nastaly až v průběhu výkonu trestu. Ustanovení § 39b TZ považuji v současném znění za poněkud nepřesvědčivé a zavádějící, a to především v části upravující podmínky pro přeřazení odsouzeného do věznice s přísnějším režimem

Volnost rozhodování soudu při přeřazování není neomezená. Ustanovení § 39b odst. 1 TZ stanovuje, že odsouzeného lze přeřadit do jiného typu věznice, který se může lišit jen o jeden stupeň. Ve svém druhém odstavci upravuje podmínky pro přeřazení odsouzeného do

⁵⁰ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář 1.díl, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 366

věznice s mírnějším režimem. Podmínkou pro toto přeřazení je chování odsouzeného a způsob, jakým plní své povinnosti, odůvodňující závěr, že přeřazení přispěje k dosažení účelu výkonu trestu. Znění třetího odstavce však neobsahuje žádný odkaz na účel výkonu trestu, pouze vymezuje dvě alternativy, za splnění kterých může soud rozhodnout o přeřazení odsouzeného do věznice s přísnějším režimem. Podle § 39b odst. 3 písm. a) o přeřazení odsouzeného do věznice s přísnějším režimem může soud rozhodnout, jestliže odsouzený závažným způsobem nebo opakovaně porušil stanovený pořádek nebo kázeň, podle písm. b) jestliže odsouzený byl pravomocně uznán vinným trestným činem, který spáchal během výkonu trestu. Zde je otázkou, zda tyto alternativy neporušují základní zásadu trestního práva *ne bis in idem*.

V souladu s ustanovením § 39b odst. 3 písm. a) TZ lze za závažné porušení stanoveného pořádku či kázně považovat *porušení nebo nerespektování povinností nebo omezení stanovených v §§ 27 a 28 VTOS nebo ve vnitřním řádu věznice.... Závažným bude porušení, které v těchto směrech vybočuje z běžných kázeňských přestupků a vyžaduje důraznější opatření...⁵¹*. Avšak dle mého názoru může být porušení povinností upravených ZVTOS kvalifikováno buď minimálně jako kázeňský přestupek (§ 46 odst. 1 ZVTOS) nebo maximálně při naplnění všech znaků skutkové podstaty jako trestný čin. V obou případech příslušný zákon za konkrétní skutky stanoví adekvátní sankci, kterou ukládá v předepsaném řízení k tomu příslušný orgán.

V druhém případě, který se dotýká písmene b) téhož ustanovení TZ, je možno zpřísnit režim výkonu TOS v důsledku odsouzení za jiný trestný čin, který odsouzený spáchal během výkonu trestu. Ve Slovenské republice stačí, aby byl odsouzený podezřelým ze spáchání takového činu, jeho přípravy či pokusu (§ 9 odst. 3 zák. č. 475/2005 Z.z. o výkone trestu odňatia slobody). Jestliže však dle nálezu

⁵¹ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář, 5. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2003, str. 328

Ústavního soudu ČR je „rozhodnutí o přeřazování odsouzeného z jednoho typu věznice do druhého, bez ohledu na přísnost jejich režimu rozhodováním o trestu za trestný čin,“⁵² pak v obou těchto případech musí nutně dojít k dvojímu potrestání za tentýž skutek.

Soud může o přeřazení odsouzeného rozhodovat jak z vlastního podnětu, tak na návrh různých osob. Pro rozhodování z vlastního podnětu nemá většinou předpoklady, neboť mu v tom především brání celková zatíženost jinými trestními věcmi. Podstatně častější jsou případy, kdy návrh na přeřazení podává s připojenými stanovenými materiály (§ 11 odst. 2 ZVTOS) ředitel věznice. Ojedinele podá takový návrh státní zástupce okresního státního zastupitelství v místě výkonu trestu. Návrh k přeřazení může rovněž podat odsouzený za podmínek § 39b odst. 6 TZ, přičemž soud o něm rozhoduje jako o žádosti podle § 324 TŘ. Ředitel věznice vždy předloží soudu k takovému návrhu odsouzeného nezbytné podklady uvedené v ustanoveních §§ 11 a 12 ZVTOS. Odsouzený sám není oprávněn žádat o své přeřazení do přísnějšího režimu výkonu trestu (viz. rozhodnutí R/98).

Hlediska, jak je vymezuje současné znění § 39b odst. 3 TZ, je třeba přiměřeně sledovat i v případě přeřazení mladistvého z výkonu trestního opatření odnětí svobody z typu věznice pro mladistvé do věznice pro ostatní odsouzené (§ 1 odst. 3, § 74 a § 76 ZSM). V tomto směru zastávám odlišný názor, než uvádí Komentář TZ, kde je uvedeno, že „při zařazování mladistvého do věznice pro výkon uloženého trestního opatření odnětí svobody (§ 31 ZSM) se nepostupuje podle § 39a TZ a v důsledku toho se neuplatní ani ustanovení § 39b TZ o přeřazování odsouzených do jiného typu věznice v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.“⁵³

Ve svém odlišném názoru vycházím z ustanovení § 1 odst. 3 ZSM. Z něho vyplývá, že pokud tento zákon nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil 18. rok věku, obecných právních

⁵² náleží Ústavního soudu ČR Pl. ÚS 5/94

⁵³ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář 1.díl, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 366

předpisů. Podle § 79 odst. 2 ZSM platí, že rozhodnutí o přeřazení odsouzeného do věznice pro ostatní odsouzené se vždy považuje za rozhodnutí o přeřazení do věznice s přísnějším režimem. Paradoxní však je, že stavebně technické podmínky věznic pro mladistvé odpovídají podmínkám ve věznici se zvýšenou ostrahou a odsouzený může být přeřazen například do věznice s dozorem. Navíc jsem se setkal z názory, že sami odsouzení považují režim ve věznici pro dospělé jako mírnější.

Má-li ředitel věznice za to, že u mladistvého, který ve výkonu trestu (trestního opatření podle ZSM) dovršil 19. rok věku, bude dosaženo účelu trestu jeho výkonem ve věznici pro ostatní odsouzené, podá soudu návrh na přeřazení mladistvého. Přitom přihlíží zejména k dosaženému stupni jeho výchovy a k délce nevykonaného zbytku trestu (§ 61 odst. 3 ZVTOS). Stejná hlediska pro přeřazení mladistvého stanoví § 79 odst. 1 ZSM, ovšem mezi nimi není obsažen odkaz na účel trestního opatření. Dále ze třetí věty tohoto ustanovení vyplývá povinnost soudu pro mládež, že přeřadí-li odsouzeného do věznice pro ostatní odsouzené, musí zároveň rozhodnout, do kterého typu věznice (§ 39a TZ) bude odsouzený pro další výkon trestu zařazen. Mám za to, že prvotním hlediskem při rozhodování soudu o přeřazení mladistvého z věznice pro mladistvé do věznice určitého typu podle § 39a TZ musí být dosažení účelu trestního opatření odnětí svobody ve smyslu § 9 odst. 1 ZSM a k němu se přihlédne alternativně na jiné okolnosti podle uvedených ustanovení ZVTOS a ZSM, mezi kterými nelze přehlédnout hlediska podle § 39b odst. 3 TZ.

Již zmíněné ustanovení § 79 odst. 2 ZSM považuji za ustanovení speciální, které však není doplněno žádným dalším speciálním ustanovením téhož zákona. Tudíž při řešení problematiky přeřazení mladistvého odsouzeného do věznice s obecným režimem výkonu trestu se vychází z jiných souvisejících obecných právních předpisů.

Vzhledem k názoru, který zaujal ve zmiňovaném rozhodnutí Ústavní soud (Pl. ÚS 5/94), dále ke znění ustanovení § 79 ZSM, zejména odst.

2, a ke skutečnosti, že zákon přeřazení mladistvého nechápe jako následek protiprávního jednání, pak musím dojít k závěru, že odsouzenému bude zpřísněno již uložené trestní opatření, aniž by k tomu zavedl příčinu svým protiprávním jednáním, za které by byl pravomocně uznán vinným (srov. výhradu k ustanovení § 39b odst. 3 písm. b) výše uvedenou). Výsledkem mých úvah je závěr, že za současné, podle mého názoru zcela nejednoznačné právní úpravy, motivem pro přeřazení mladistvého do věznice pro ostatní odsouzené je jen dovršení 19. roku věku.

Dále zákon vyjmenovává omezení při přeřazování některých odsouzených ve věznici se zvýšenou ostrahou nebo odsouzených, kteří se mají na základě pravomocného rozhodnutí soudu podrobit ochrannému léčení (§ 39b odst. 4 a 5 TZ). O návrhu odsouzeného soud rozhoduje pouze tehdy, podá-li jej odsouzený, který vykonal ve věznici určitého typu nepřetržitě alespoň jednu třetinu uloženého trestu, nejméně však šest měsíců (§ 39b odst. 6 TZ). Uvedené časové vymezení neplatí pro návrh ředitele věznice (R č. 47/2005 Sb. soudních rozhodnutí a stanovisek) či státního zástupce (analogicky stejný judikát).

K posouzení, zda odsouzený splňuje podmínky týkající se jeho chování a způsobu plnění jeho povinností, má soud mj. povinnost odsouzeného před rozhodnutím o přeřazení vyslechnout (§ 324 odst. 2 TŘ). Tento procesní úkon by však neměl být jediným zdrojem informací o odsouzeném, a proto se soudci seznamují s materiály o činnosti odsouzeného v programech zacházení, o jeho pracovním nasazení, o jeho kázeňských trestech a odměnách atp., které jim poskytují zaměstnanci VS ČR. Na tyto zaměstnance je tak kladen veliký tlak, aby zpracování těchto materiálů bylo opravdu objektivní a přesné. Občas se totiž stává, že vzhledem k časové tísní a ke snaze být častěji s odsouzenými (což se jeví jako žádoucí) než v kanceláři u administrativních úkonů jsou informace o odsouzeném shrnuty třeba do jedné věty, obsahující informaci, že odsouzený program zacházení

plní. Ovšem další specifika již často dostupná nejsou, a tak hodnocení podobného typu někdy stěžují rozhodování a vyžadují pro ně další časově náročné úkony.

V této souvislosti je zajímavé, že existují odsouzení, kteří byli během výkonu svého trestu přerazeni postupně z věznice se zvýšenou ostrahou až do věznice s dohledem a přesto zůstali ve stejném areálu věznice, tudíž de facto se stavebně technické bezpečnostní prostředky kolem nich nezměnily. Tato situace je možná u těch věznic, kde působí vedle sebe více typů nebo všechny typy vnější diferenciace, jako např. Věznice v Opavě. Odsouzení v oddělení s dohledem tak přesto, že je jim ŘVT umožněn volný pohyb s určitým omezením i mimo věznici a v prostorách věznice bez omezení, musí strpět jiná omezení, která plynou ze zabezpečení ostatních vězňů v přísnějších režimech a jim samotným nebyla přímo určena. Obecně je zastáván názor, že uvedená situace je v souladu s právními předpisy, což odsouzení vnímají jako silně demotivující. Avšak vrátíme-li se k již zmiňovanému nálezu Ústavního soudu ČR (viz. 2.3), musíme logicky dojít k závěru, že takový postup zřejmě porušuje základní lidská práva stanovená LZPS.

2.4.2 Podmíněné propuštění

Hledisko motivace je významné především z hlediska resocializace odsouzených a jejich rychlého přizpůsobení se řádnému způsobu života. Toho plně využívá institut podmíněného propuštění, který je projevem zásady postupného uvolňování režimu odsouzených a jehož hlavním cílem je ukázat, že i vykonaný trest v kratší výměře může splnit účel trestu. Nejenom že odsouzené motivuje k dodržování pořádku a kázně, k plnění jim stanovených povinností a je tedy významným výchovným prostředkem, ale také pomáhá zmírňovat negativní důsledky dlouhodobých TOS.

Jestliže se odsouzený polepšil natolik, že to opravňuje k naději, že v budoucnu povede řádný život, nebo jestliže soud přijme záruku za dovršení jeho nápravy, pak po výkonu poloviny uloženého nebo podle

rozhodnutí prezidenta republiky zmíněného TOS může soud odsouzeného podmíněně propustit na svobodu (§ 61 odst. 1 TZ). „Hlavně je nutno soustředit pozornost soudu na stupeň překonání subjektivních příčin spáchaného trestného činu tkvících v pachatelově osobnosti a v jeho vztazích k lidem. Pozornost ke vnitřním proměnám je vždy mnohem důležitější než pozornost ke vnější adaptaci odsouzeného v prostředí ústavu, než to jak odsouzený plní rozkazy, jak má ustláno své lůžko, slušně se vyjadřuje...“⁵⁴ Pokud se jedná o odsouzeného, který se dopustil některého trestného činu uvedeného v ustanovení § 62 odst. 1 TZ, odsouzeného k výjimečnému TOS nebo o zvláště nebezpečného recidivistu, soud jej podmíněně propustí, jestliže vykonal dvě třetiny uloženého trestu (§ 62 odst. 1 TZ). Doživotně odsouzení mohou být podmíněně propuštěni nejdříve po dvaceti letech výkonu svého trestu (§ 62 odst. 2 TZ), přičemž doba strávená ve věznicí se zvýšenou ostrahou se v tomto případě, rozhodl-li tak soud již v rozsudku při uložení výjimečného trestu, nemusí započítávat (§ 29 odst. 1 TZ).

O podmíněném propuštění rozhoduje soud na návrh státního zástupce, ředitele věznice, na žádost odsouzeného anebo na návrh zájmového sdružení občanů, které nabídne převzetí záruky za dovršení nápravy odsouzeného. Byla-li žádost odsouzeného zamítnuta, může ji opakovat teprve po uplynutí jednoho roku od zamítavého rozhodnutí, ledaže by žádost byla zamítnuta jen proto, že dosud neuplynula lhůta stanovená v zákoně pro podmíněné propuštění (§ 331 TR).

Při podmíněném propuštění se podle § 63 stanoví zkušební doba na dobu jednoho roku až sedmi let. Její délka není závislá na délce zbývajících trestu. Zkušební doba začíná podmíněným propuštěním odsouzeného (§ 63 odst. 1 TZ). Soud může zároveň vyslovit nad odsouzeným dohled vykonávaný probačním úředníkem (tzv. parole) a spojený s realizací probačního programu nebo mu uložit přiměřená

⁵⁴ Novotný, Oto - O trestu a vězeňství, Academia, Praha 1967

omezení a přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 TZ.⁵⁵ (§ 331 odst. 5 TR) Výběr těchto omezení a povinností by měl být charakteristický pro konkrétní osobu propuštěného, měl by zohledňovat jeho možnosti. Žádoucím se jeví uvažovat, zda jsou taková opatření probačním úředníkem vůbec kontrolovatelná. V opačném případě by totiž ztrácela na efektivnosti.

Pokud odsouzený ve zkušební době nevede řádný život a nevyhoví soudem uloženým podmínkám podmíněného propuštění, soud rozhodne, že se zbytek trestu vykoná. V opačném případě se podmíněně propuštěný odsouzený osvědčil a hledí se na něj, jako by trest odpykal dnem, kdy došlo k podmíněnému propuštění (§ 64 odst. 1 až 3 TZ).

⁵⁵ Novotný, Oto; Dolenský, Adolf; Jelínek, Jiří; Vanduchová, Marie - Trestní právo hmotné 1, Obecná část, ASPI Publishing s.r.o., Praha 2003, 328

Výkon trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody je přímá realizace soudem uložené sankce za spáchání trestného činu. Jeho podoba se po celou dobu existence soustavně a často výraznou měrou měnila a vyvíjela. Dnes jsou vlastnosti, charakteristické rysy a prostředky výkonu TOS ovlivněny právě tímto vývojem a současným postojem laické a především odborné veřejnosti jak k samotným vězňům, tak k fenoménu vězeňství jako celku. Nelze však předpokládat, že by se tento vývoj zastavil a že by aktuální koncepce českého vězeňství dosáhla neměnnosti. Sociální a politické vlivy, vznikající z potřeb každodenního života, budou stále určovat nové cíle a tendence vězeňství. Snad z toho důvodu, že ve společnosti vznikají naznačené potřeby právě tak rychle a v takové míře, právní úprava za žádoucím stavem mírně zaostává. Mým cílem však není zabývat se přímo sociálními, ekonomickými či jinými aspekty vězeňství, ale především otázkou právní.

Vzhledem k tomu, že věznice je relativně velmi zřetelně a pevně ohraničený materiální a psychosociální prostor, v němž se každodenně odehrávají četné mezilidské interakce, do kterých vstupují především vězni a vězeňský personál, s podstatně nižší četností pak orgány činné v trestním řízení, dále obhájci, příbuzní a přátelé vězňů při návštěvách, případně jiné osoby,⁵⁶ je nutno tyto mezilidské interakce regulovat, přesně stanovit konkrétní práva a povinnosti těchto osob, a především závazným způsobem stanovit limity a omezení chování odsouzených. Jediným možným prostředkem této regulace jsou právní normy a zejména zákony. Neboť na základě nich a v jejich mezích je možno osobám povinnosti ukládat a rovněž jejich dodržování vyžadovat, popř. jejich nedodržování trestat (Čl. 2 odst. 3, Čl. 39 LZPS).

⁵⁶ Hála, Jaroslav - Úvod do teorie a praxe vězeňství, Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., České Budějovice 2005, str. 46

3.1 Právní úprava na úseku vězeňství

Nejdůležitějším právním předpisem pro výkon trestu odnětí svobody je zák. č. 169/1999 Sb., ZVTOS. Ten mj. stanovuje, kdo je orgánem zajišťujícím výkon trestu, jaká jsou práva a povinnosti odsouzených (korespondence, návštěvy, dodržování kázně a pořádku atp.), vnější a vnitřní diferenciaci, zacházení s odsouzenými. Dále pak upravuje specifika výkonu trestu u žen, odsouzených trvale pracovně nezařaditelných, s poruchami duševními a s poruchami chování, výkonu doživotního trestu, výkonu trestního opatření u mladistvých aj. Není však jedinou a výlučnou normou, která se na tento úsek vztahuje. Veškerou činnost konkrétních subjektů je nutno posuzovat z hlediska dalších, a to buď obecnějších či konkrétnějších, právních norem nejen trestněprávního charakteru.

3.1.1 Ústavní souladnost a závazky na poli mezinárodním

Výše zmíněný zákon, stejně jako všechny ostatní právní předpisy a interní normativní právní akty, musí být v souladu s ústavním pořádkem České republiky, zejména se zák. č. 1/1993 Sb., Ústavou České republiky (Úst.) a LZPS (Čl. 112 odst. 1 Úst.). Činnost orgánů veřejné moci je zde zásadně definována jako činnost sloužící všem občanům, kterou lze uplatňovat jen v případech, mezích a způsoby stanovenými zákonem (Čl. 2 odst. 3 Úst.). Orgány, které jsou v rozsahu své pravomoci oprávněny vykonávat zákonem stanovenou správní a rozhodovací činnost v souvislosti s výkonem trestu odnětí svobody, musí nadto respektovat také ustanovení LZPS, a to především ustanovení oddílu prvního hlavy druhé o zaručování základních lidských práv a svobod a o přípustných hranicích jejich omezování.

Omezování základních lidských práv, ke kterému dochází ve výkonu TOS, je natolik závažným zásahem do těchto práv, že si v minulosti vyžádalo i úpravu mezinárodní. Mezinárodní spolupráce na vládní úrovni sice v současnosti dosahuje určitých úspěchů a některé snahy

o zlepšování stavu vězeňství a jeho humanizaci se již podařilo realizovat, naráží ovšem na problémy spojené s důsledným uplatňováním státní suverenity a zejména územní výsosti. Každý stát si ponechává správu vězeňství ve své výlučné kompetenci a dokumenty přijaté na mezinárodních konferencích či v rámci mezinárodních organizací mají spíše nezávaznou a deklaratorní povahu. Přesto však napomáhají vytyčovat konkrétní cíle a zásady, k nimž by měly státy směřovat, a díky domácím zákonodárcům, kteří se jimi někdy inspirovali, dostávají konkrétní závaznou podobu.

Mezi ty mezinárodně právní dokumenty můžeme zařadit např. Všeobecnou deklaraci lidských práv Valného shromáždění OSN z roku 1948, Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (ve Sbírce zákonů je uvedena jako sdělení MZV č. 209/1992 Sb.), Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (implementována vyhl. č. 143/1988 Sb.), Evropskou úmluvu o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (ve Sbírce zákonů je uvedena jako sdělení MZV č. 9/1996 Sb.), Rezoluci OSN z roku 1955 (1957) stanovující Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni a příslušná doporučení nebo Doporučení Rady Evropy č. R (87) 3 o Evropských vězeňských pravidlech apod. Na všechny tyto dokumenty u nás odkazuje a z nich rovněž čerpá v roce 1991 sestavená Koncepce rozvoje vězeňství v České republice. V současnosti byla tato koncepce podrobena aktualizaci v dílčích oblastech, ale z hlediska základních principů bylo konstatováno, že je správná a v zásadě není třeba ji výrazně měnit.

3.1.2 Další právní předpisy

V souladu s touto koncepcí jsou přijímány nebo novelizovány zákony a podzákoné normativní právní akty, které svým předmětem úpravy buď významně nebo jen částečně zasahují do výkonu vězeňství. V oblasti kontroly a prevence patří mezi významné právní předpisy TZ, TŘ, ZSM, zák. č. 200/1990 Sb., o přestupcích. V oblasti upravující

existenci, postavení a činnost orgánů veřejné správy stojí za zmínku především zák. č. 2/1969 Sb., kompetenční zákon, zák. č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, zák. č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ZVS, zák. č. 500/2004 Sb., správní řád, SŘS. Všechny předpisy jsou uváděny pochopitelně ve znění pozdějších předpisů, pokud byly v mezidobí vydány.

Užší a konkrétnější úpravu výkonu TOS najdeme ve vyhlášce Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (ŘVT). Je to právní předpis navazující na ZVTOS a podrobněji provádí jeho některá ustanovení. Konkrétněji řeší mj. přijímání, umístování, přemísťování a propouštění odsouzených, zajišťování práv odsouzených a jejich sociálního postavení (např. ubytování, užívání telefonu či ochranu práv a oprávněných zájmů odsouzených), realizaci programu zacházení a zaměstnávání odsouzených, zajištění pořádku a bezpečnosti v místech výkonu trestu, prostředky k dosažení pořádku a kázně (kázeňské tresty a odměny), podrobněji rozvádí specifika výkonu trestu a vykládá další otázky obecně upravené ZVTOS.

3.1.3 Vnitřní řád věznice

Z hlediska výkonu TOS jsou významné i vnitřní řády věznic, které ovšem nemají povahu obecně závazného právního předpisu.⁵⁷ Jsou zvláštním druhem vnitřního předpisu orgánu veřejné správy a lze je považovat za tzv. provozní či ústavní řády. Svými určitými vlastnostmi však i v této skupině jsou předpisem sui generis, neboť jen těžko nalzáme jim podobné. Podle právní nauky se vnitřní předpisy opírají o právem založené vztahy nadřízenosti a podřízenosti a zavazují buď přímo osoby s různým postavením v jedné organizační jednotce, tj. jsou přímo určeny všem pracovníkům organizace, nebo zavazují celé

⁵⁷ Kratochvíl, Vladimír a kol. - Trestní právo hmotné, Obecná část, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita v Brně, Brno 2003, str. 438

*podřízené organizační jednotky*⁵⁸ (což není případ vnitřních řádů věznic). Naproti tomu *mezi specifické znaky provozních řádů patří především to, že upravují podmínky užívání nějakého zařízení veřejnosti a ta se takovým podmínkám dobrovolně podřizuje, aniž je tím omezována ve svých právech a svobodách vně takových zařízení.*⁵⁹ Odlišnost vnitřního řádu věznice je tedy zřejmá. Nezavazuje jen pracovníky věznice, ať už zaměstnance VS ČR nebo civilní zaměstnance, ale i vězně. U nich však nelze hovořit o dobrovolnosti plnění stanovených povinností, neboť jsou tam na základě rozhodnutí soudu, přičemž nemají možnost volby, zda určitá omezení plnit budou či nikoli. A právě tato donucovací povaha klade velké nároky na řádné a s právními předpisy souladné zpracování a vydání těchto řádů.

Vnitřní řád věznice stanoví její ředitel se souhlasem Generálního ředitelství VS ČR na základě zmocnění obsaženého v § 14 ZVTOS. Upravuje denní rozvrh chodu věznice, činnost odsouzených a jejich podíl na řešení otázek souvisejících se životem ve věznici. Podrobnost a konkrétnost vnitřního řádu se dá demonstrovat na některých částech, které např. upravují maximální povolené množství elektrických lampiček na celu, kolikrát týdně se koupají odsouzení pracující oproti odsouzeným nezařazeným do práce, účet peněz v úschově, účet kapesného nebo úložného, ordinační hodiny zubní anebo všeobecné ambulance atp.

Jak bylo již výše předestřeno, je při sestavování vnitřních řádů věznic třeba největší pozornost věnovat souladu těchto řádů s obecnými právními předpisy. Občas se totiž stává, že ve snaze nalézt nejvhodnější řešení místních poměrů řády upraví některé podmínky v rozporu se zákonem. Pro příklad této nevhodné úpravy lze zmínit vnitřním řádem uloženou povinnost odsouzeného vstát při příchodu pracovníka VS ČR do cely.⁶⁰ Tato povinnost oporu v zákoně nemá a není ji tudíž možno

⁵⁸ Hendrych, Dušan a kol. - Správní právo-Obecná část, 5. rozš. Vydání, C.H. Beck, Praha 2003, str. 114

⁵⁹ tamtéž str. 115

⁶⁰ Vnitřní řád věznice Mírov, aprobovaný pod č.j. 15/80/2005-GR/335, str. 16

takto interním normativním právním aktem ukládat, popř. její nesplnění kázeňsky trestat. Stejného cíle zaměstnanec VS ČR dosáhne, uloží-li odsouzenému tuto povinnost pokynem či příkazem, kdy tento příkaz je odsouzený povinen splnit (§ 28 odst. 1 ZVTOS).

3.1.4 Právní povědomí

Je zřejmé, že je nutno při činnosti ať už vězňů či vězeňských pracovníků dodržovat právní normy, a na tomto faktu se všichni shodnou. Z mých poznatků, které jsem nabyl pozorováním a rozhovory s pracovníky ve věznicích, však vyplývá, že ne vždy jsou si také všichni vědomi právní síly jednotlivých právních norem a nutnosti jejich správné aplikace. Tato situace někdy nabývá až absurdních rozměrů, kdy si např. jeden nejmenovaný vedoucí zaměstnanec oddělení výkonu TOS posteskl, že: „se na zaměstnance VS ČR valí tolik předpisů, že to nestačí ani všechno číst,“ a fakt, že se řídí pouze podzákonými a někdy ani neobecně závaznými právními předpisy, argumentoval takto: „my musíme postupovat podle toho, kdo nás přijde zkontrolovat.“

V období roku 2005 a 2006, kdy jsem navštívil některé věznice na severní Moravě, u nich nepracoval ani jeden zaměstnanec s úplným právnickým vzděláním. Jedna věznice si nepřítomnost právníka uvědomovala a cítila potřebu tento nežádoucí stav odstranit. Ostatní se shodly na tom, že u nich činnost právníka není nutná a nenaplnila by ani plný úvazek. Vězni si prý vystačí sami mezi sebou (nezřídka se prý mezi nimi objeví někdo s právnickým vzděláním). Většina věznic se dívala na tuto problematiku právě z hlediska právní pomoci vězňům. Jen některé výjimky (a byla to opět ta jedna věznice) projevíly zájem mít právníka přímo pro svou potřebu. V současnosti je však vidět posun, neboť jsou tyto aspekty diskutovány na odpovědných místech resortu a začínají se uvolňovat prostředky na přijímání pracovníků s právnickým vzděláním právě k těmto účelům. Nepotvrdil se tedy názor, že by těchto zaměstnanců nebylo potřeba. Má-li totiž výkon TOS

vést pachatele k tomu, aby vedl řádný život včetně respektování celého právního řádu, pak je stav, kdy někteří zaměstnanci VS ČR obecně závazné normy patřičně neznají, trvale neudržitelný, neboť může vést k jejich nedodržování.

3.2 Vězeňský režim

Podle ustanovení § 6 odst. 1 ZVTOS odsouzeného lze přijmout do výkonu trestu jen na základě písemného nařízení výkonu trestu (§ 321 odst. 1 TR) vyhotoveného soudem a pravomocného a vykonatelného rozhodnutí soudu (to lze zaslat dodatečně). Takto zákonem připuštěná varianta, že věznice nemá v okamžiku nástupu odsouzeného do výkonu trestu hodnověrný doklad o vykonatelnosti nařízeného trestu odnětí svobody, ve mně budí pochybnost o správnosti postupu zákonodárce. Při přijetí je zejména důležité ověřit totožnost odsouzeného, aby nedošlo k záměně, a provést některá opatření týkající se bezpečnosti nebo hygieny. Ověřování totožnosti může být bez údajů uváděných v písemném vyhotovení pravomocného rozsudku někdy složité. V rámci získávání podkladů pro svoji práci jsem se dozvěděl z vyjádření informovaných zaměstnanců Vězeňské služby, že někdy trvá dosti dlouho (řádově měsíc i více), než příslušný soud písemné vyhotovení pravomocného rozsudku dodatečně doručí.

3.2.1 Nástupní oddělení

Prvotní adaptace na vězeňské prostředí je jednou z nejproblematictějších fází celého výkonu trestu. Zmírnit určitý šok, vznikající především u prvotrestaných, a připravit odsouzeného na všechna specifika režimu každé konkrétní věznice mají na starosti odborní zaměstnanci na nástupním oddělení (§ 8 odst. 1 ŘVT). V tomto okamžiku je jejich důležitým úkolem v součinnosti s odsouzeným správně nastavit program zacházení a řádně jej seznámit s patřičnými právními předpisy a vnitřním řádem, neboť to do značné míry předurčí úspěšnost plnění výchovného účelu trestu. Program zacházení je stanoven pro každého odsouzeného, s výjimkou případů, kdy odsouzený má vykonat trest nebo jeho zbytek ve výměře nepřesahující 3 měsíce (§ 40 odst. 2 ZVTOS).

V souladu s ustanovením § 6 odst. 2 ZTVOS je každý odsouzený při přijetí do věznice seznámen se svými právy a povinnostmi podle ZVTOS, ŘVT a s vnitřním řádem věznice.⁶¹ Podle mého názoru je tento seznam předpisů, s nimiž má odsouzený povinnost se seznámit, pro potřeby nástupního oddělení dostatečný. Ovšem z hlediska potřeby vychovávat vězně k řádnému respektování celého právního řádu to již dostatečné není. Všechny vztahy uvnitř věznice musí být, jak bylo výše zmíněno, důsledně právně upraveny a v daleko větší míře než v běžném životě je třeba klást důraz na uplatňování a kontrolu dodržování konkrétních práv a povinností. Nejde to však dělat jen „represivními“ opatřeními (např. kázeňskými tresty), ale především preventivně tak, že odsouzené budeme systematicky a hlavně soustavně seznamovat i s ostatními důležitými právními předpisy či jednotlivými normami. Na druhou stranu si však nelze dělat iluze, že bychom jim poskytovali právnické vzdělání na vysokoškolské úrovni.

Uvedený problém se věznice snaží řešit prostřednictvím programů zacházení, resp. v jejich obsahu kursy právního minima (v každé věznici je možno se setkat s jiným označením, obsah však zůstává podobný). Jde již tedy o činnost mimo nástupní oddělení, vedenou v řadě případů speciálními pedagogy bez právnického vzdělání. Kromě toho, že se zde hlouběji probírají otázky přímo spojené s výkonem trestu, dostává se pozornosti alespoň v obecné rovině i jiným právním odvětvím (např. právu ústavnímu, rodinnému či pracovnímu), zejména takovým, o něž projevují odsouzení největší zájem.

Přestože pobyt na nástupním oddělení zpravidla netrvá déle než dva týdny, mnohým se z něj, podle jejich slov, nechce. Z prostředí, kde si byli dosud víceméně všichni „rovni“, přichází odsouzení na oddělení výkonu trestu, kde jsou již mezi odsouzenými vytvořeny určité vztahy a někdy také mocenská hierarchie, v níž tzv. „nováčci“ patří na nejnižší stupeň. Proto je zde nutno apelovat na co nejintenzivnější aplikaci

⁶¹ Vnitřní řád věznice Mírov, aprobovaný pod č.j. 15/80/2005-GŘ/335, str. 2

platných právních norem, aby práva všech odsouzených zůstávala v nejširší míře zachována a aby bylo učiněno zadost ustanovení § 15 ZVTOS o rovnosti práv. Trest, který vykonávají, má být spravedlivou reakcí společnosti na jejich protiprávní čin a nebezpečnost tohoto činu již byla zohledněna v rámci stanovení druhu, výměry a způsobu výkonu uloženého trestu. Nelze dopustit, aby přísnost trestu v rámci jeho výkonu eskalovala tím, že práva, která jsou odsouzeným ponechána, nejsou ve vězeňském prostředí respektována a dodržována.

Konkrétní denní režim pro odsouzené je v každém vězeňském ústavu stanoven vnitřním řádem věznice jak pro jednotlivé typy věznic (v jednom areálu se totiž mohou setkat i různé typy, jako např. dohled a dozor nebo ostraha a zvýšená ostraha atp.), tak pro určité skupiny vnitřní diference. V zásadě lze však denní režim rozdělit na čtyři základní části, a to činnosti v programu zacházení, zaměstnávání odsouzených, vzdělávání odsouzených a volnočasové aktivity (resp. noční klid). Problematice programů zacházení, volnočasových aktivit a vzdělávání odsouzených se podrobněji věnovat nehodlám, přičemž odkazuji na výše zmíněné myšlenky týkající se vzdělávání v oblasti práva a právních norem. Pozornost zaměřím přiměřeně na problematiku zařazování odsouzených do práce.

3.2.2 Práce odsouzených

V rámci výkonu trestu odnětí svobody je možno podrobit odsouzené nuceným pracím nebo službám, jak vyplývá z Čl. 9 LZPS. Výraz „nucené“ je zde namístě, neboť vystihuje podstatu této činnosti, její právní rámec a vztah k základnímu právu a zejména svobodě volby povolání (Čl. 26 odst. 1 LZPS). Fakt, že řada odsouzených do práce v rámci výkonu TOS nastoupit chce (mj. proto, aby mohla splácet dluhy vzniklé trestnou činností nebo náklady za výkon TOS) a že mají možnost dle § 36 odst. 1 ŘVT si tuto alternativu v rámci stanoveného programu zacházení zvolit, na povaze tohoto institutu nic nemění. V této souvislosti je zajímavé zmínit, že médií nedávno proběhla zpráva

o záměru Ministerstva spravedlnosti, které chce zmíněnou volbu znemožnit a mít tak možnost zařadit do práce všechny práceschopné vězně.

Podle Čl. 2 odst. 2 písm. c) Úmluvy Mezinárodní organizace práce o nucené nebo povinné práci (ve Sbírce zákonů uvedené pod č. 506/1990 Sb.) se pro účely této úmluvy za výraz nucené a povinné práce nepovažuje žádná práce ani služba, která se na kterékoli osobě vymáhá v důsledku odsouzení soudním rozhodnutím, pokud se tato práce nebo služba vykonává pod dohledem a kontrolou veřejného úřadu a pokud se řečená osoba nepronajímá ani nedává k dispozici soukromým jednotlivcům, soukromým společnostem ani soukromým právníckým osobám (srov. § 30 odst. 4 ZVTOS souhlas odsouzeného). Zmíněné ustanovení jen potvrzuje skutečnost, že práce v rámci výkonu TOS jsou pracemi nucenými, avšak společensky aprobovanými a žádoucími.

Konečně donucovací charakter má i ustanovení § 37 ŘVT, které uvádí, že pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem, jehož základ vždy tvoří pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného. Obdobnou úpravu má např. Slovenská republika, když v ustanovení § 46 odst. 1 zák. č. 475/2005 Z.z., o výkone trestu odňatia slobody ukládá, že „odsúdený, ktorý nie je zaradený do práce, sa spravidla zaradí do vzdelávacích a osvetových aktivít alebo na výkon prác pre ústav na účely získania pracovných návykov a zručností v súlade s programom zaobchádzania; v takom prípade je účasť na týchto aktivitách povinná“.

Povinnost odsouzených pracovat vyplývá z ustanovení § 28 odst. 1 a § 29 odst. 1 ZVTOS, kdy je dále provedena mj. ustanoveními § 37 nebo §§ 41-45 ŘVT. Takto stanovenou povinnost považují za relativní, ne absolutní. Odsouzený je podle uvedených zákonných ustanovení povinen pracovat, pokud mu je přidělena práce, či byl zařazen do práce. Jak již bylo naznačeno, ustanovení § 36 ŘVT sice dává odsouzenému

možnost vybrat si v rámci programu zacházení jednu nebo více možných alternativ programových aktivit, a tudíž mu také dává možnost si pod ustanovením § 36 odst. 2 písm. a) uvedené pracovní aktivity nezvolit, avšak nezbavuje jej to povinnosti plnit pokyny a příkazy zaměstnanců VS ČR, kteří mu mohou přidělit práci ad hoc. Při tomto postupu je však nutno mít na zřeteli zákaz šikanózního jednání, která by měla za následek ponížení lidské důstojnosti v rozporu s ustanovením § 23 odst. 2 TZ.

Dále je třeba nějakým způsobem pracovní zařazení a vztahy v něm působící ve výkonu TOS odlišit od práce a pracovněprávního vztahu upraveného zák. č. 262/2006 Sb., zákoníkem práce. Zařazování odsouzených do práce je upraveno především ZVTOS. Zákoník práce je v této souvislosti zvláštním právním předpisem (§ 32 odst. 1 ZVTOS), který se použije pro pracovní postavení a podmínky odsouzených, např. bezpečnost a ochrana zdraví při práci, technické a hygienické podmínky na pracovišti, pracovní doba, práce přesčas, zákaz některých prací pro ženy a mladistvé, odpovědnost za škodu způsobenou při plnění pracovních úkolů. Při pracovním zařazení ve výkonu trestu nevzniká vztah mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Vůle zaměstnance-odsouzeného je zde nahrazena mocenským aktem orgánu veřejné moci a tento orgán navíc nefiguruje v postavení zaměstnavatele. Zaměstnavatelem není ani „jiný subjekt“, jak se o něm zmiňuje ustanovení § 30 ZVTOS. Tento subjekt je v právním vztahu s Českou republikou, Vězeňskou službou ČR, jež je zastoupena v konkrétních případech ředitelem věznice, a pouze z tohoto vztahu mu plynou práva a povinnosti. Použití ZVTOS a zákoníku práce by měla vymezovat smlouva mezi věznicí a jiným subjektem, na jejímž základě se uskutečňuje zařazení odsouzených do práce (§ 30 odst. 2 ZVTOS). Odsouzený může být zařazen do práce u jiného subjektu pouze se svým písemným souhlasem (§ 30 odst. 4 ZVTOS). Takový souhlas může kdykoli odvolat prohlášením učiněným vůči věznicí, ve které vykonává trest. Odvolání souhlasu není možno považovat za odmítnutí práce,

tedy porušení povinnosti pracovat, se kterým by měla být spojena kázeňská odpovědnost.

ZVTOS ve svých ustanoveních upravuje, jaký je obsah zvláštního vztahu mezi státem a odsouzeným. Odsouzený, který byl zařazen do práce, je povinen pracovat, je-li k práci zdravotně způsobilý (§ 29 odst. 1 ZVTOS). O tom, zda bude odsouzený zařazen do práce, rozhoduje ředitel věznice (§ 41 odst. 1 ŘVT). Stát má povinnost odsouzeného za vykonanou práci odměnit, a to ve výši stanovené nařízením vlády (§ 33 odst. 1 ZVTOS).

V současnosti je nejpálčivějším problémem při zařazování odsouzených do práce omezená kapacita pracovišť. Přestože se ve věznicích najdou odsouzení, kteří odmítají nastoupit do práce, tento jev není častý a spíše se věznice potýkají s větším zájmem o práci, než který mohou svými možnostmi pokrýt. Celou situaci komplikují bezpečnostní opatření ve věznicích s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, kde je obtížně realizovatelná práce mimo věznici. Pak je nutné přemísťovat dílny do věznic či zřizovat nová specializovaná pracoviště přímo v areálu věznice. Bohužel mnohé starší věznice ani nemohou rozšiřovat svůj areál, protože jsou omezovány územními a stavebními limity. Konkrétním příkladem je Věznice Mírov. I přes tyto nevhodné podmínky však tato věznice dokáže zaměstnávat více než 50% odsouzených, což ve srovnání s podobnými věznicemi je stav nadprůměrný. V rámci celé republiky bylo v roce 2005 zaměstnáno v denním průměru 5 995 vězňů z 13 301 odsouzených osob v evidenci zaměstnávání. Ve vnitřní a ostatní režii a ve školní docházce bylo zařazeno 2 468 odsouzených osob, u podnikatelských subjektů 2 357 a ve středisku hospodářské činnosti 1 170 odsouzených. Ve sledovaném roce se počet pracovně zařazených odsouzených oproti roku 2004 zvýšil o 312, vzhledem k nárůstu počtu vězňů v evidenci zaměstnávání o 946 osob však dosáhla míra zaměstnanosti jen 45,1 %, tj. o 1,1 % méně než

v roce 2004. V letech 1998 až 2004 se průměrná míra zaměstnanosti pohybovala okolo 40 %.⁶²

Nelze říct, že taková míra zaměstnanosti vězňů, jaká je dosahovaná v České republice, je nějak výjimečná. Podobných výsledků dosahuje řada států střední a východní Evropy. *Třetina z nich (z 22 států) hlásí v letech 2001-2003 alespoň 60 % pracujících odsouzených vězňů a více než třetina nemá více než 30 %. Ve srovnání se situací ve čtrnácti zemích o sedm let dříve procento pracujících odsouzených vězňů v deseti zemích kleslo a pouze ve čtyřech stoupl.*⁶³

3.2.3 Výstupní oddělení

Protože výchovný účel trestu klade důraz na to, aby odsouzený po propuštění z výkonu TOS vedl řádný život, zapojil se do žádoucích mezilidských vztahů a pokud možno získával prostředky pro své životní potřeby prací, umísťují se odsouzení přiměřenou dobu před očekávaným skončením výkonu trestu do výstupního oddělení. Specifika tohoto oddělení jsou uzpůsobena tomu, aby se zmírňovaly rozdíly mezi vězeňským a civilním životem. *Návrat z věznice do normálního života a nepřipravenost obcí na návrat svého člena z vězení je pro mnohé propuštěné vězně hluboce traumatizující zkušeností. Nemožnost získat základní sociální azyl, přiměřené finanční prostředky i sociální kontakty je determinujícím prvkem, který tyto osoby spolehlivě přivádí zpět k trestné činnosti.*⁶⁴

Řada těchto výstupních oddělení interiérově spíše připomíná běžné vzdělávací či zdravotnické zařízení. Tato oddělení se však neliší jen vzhledově, nýbrž také odchylným režimem zacházení a řada z nich má svůj vlastní provozní řád (často jako přílohu k vnitřnímu řádu). Programy zacházení jsou zaměřeny na přípravu odsouzených pro

⁶² Zpráva Ministerstva spravedlnosti ČR o plnění systémových opatření v oblasti vězeňství a trestní politiky z hlediska reformy vězeňství podle stavu ke dni 31.3.2006

⁶³ Walmsley, Roy - Dosavadní vývoj vězeňských systémů ve střední a východní Evropě, příspěvek ze Sborníků referátů z mezinárodní konference Evropské vězeňské systémy, Trestní právo 2/2005

⁶⁴ Ondruš, Radek - K některým problémům spojeným s výkonem trestu odnětí svobody, ASPI 20208 (Lit.)

samostatný způsob života, připravují je na problémy s hledáním vhodného zaměstnání a nezřídka se také řeší rodinné problémy (vztahy v manželství, rozvody, péče o děti atp.).

Před propuštěním z výkonu trestu věznice zjišťuje a dbá, aby odsouzený měl platné doklady totožnosti. Dále věznice odsouzeného poučí o jeho povinnostech po propuštění, např. přihlásit se k pobytu nebo dodržovat podmínky podmíněčného propuštění, o právech a povinnostech uchazečů o zaměstnání a vydá odsouzenému potvrzení o jeho propuštění (§ 13 ŘVT). Kromě toho se při propuštění provede u odsouzeného preventivní výstupní lékařská prohlídka a vydají se mu věci a doklady osobní totožnosti, které má v úschově věznice (§ 14 odst. 1 ŘVT).

3.3 Práva a povinnosti odsouzených

Čl. 1 LZPS vyjadřuje přirozenoprávní chápání základních práv a svobod. Má za to, že lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Meze těchto práv a svobod mohou být za podmínek stanovených LZPS upraveny pouze zákonem (Čl. 4 odst. 2 LZPS). V případě TOS tato ustanovení dále upřesňuje LZPS v Čl. 8 odst. 1 a 2, kdy zaručuje osobní svobodu a zákaz zbavení svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. V souhrnu tyto články upravují zásadu, že pouze v zákonem přesně stanovených případech a přesně stanovenými podmínkami lze omezit, nikoli zcela zbavit lidskou bytost její svobody. Výraz „zbavení svobody“ (Čl. 8 odst. 2 LZPS) je v tomto ohledu třeba vykládat jako zbavení některých svobod nebo jejich částí a ne svobody jako celku. To by totiž bylo v rozporu s Čl. 1 LZPS. S tímto vědomím musíme přistupovat i k interpretaci ustanovení ZVTOS a ostatních právních předpisů upravujících podmínky výkonu TOS. Tyto předpisy vyjmenovávají určitá omezení, jimiž je možno svobodu odsouzeného postihnout, a s přihlédnutím k výše zmíněné zásadě de facto určují, že všechna ostatní práva, jimi nejmenovaná, zůstávají nedotčena.

3.3.1 Zákonná omezení svobod

Zvláštní úpravu práv a povinností odsouzených ve výkonu TOS nalezneme především v Hlavě II. ZVTOS, která byť je nazvána pouze „Práva odsouzených“, upravuje také jejich povinnosti (Díl 3 „Povinnosti odsouzených“). V ostatních hlavách se setkáváme spíše se speciálně určenými právy či povinnostmi pro některé konkrétní zákonem předvídané situace. ZVTOS se podrobně věnuje v několika ustanoveních (§§ 16 – 26 ZVTOS) z hlediska humánnosti výkonu trestu dozajista důležitým právům, jako jsou právo na pravidelnou a přiměřenou stravu, lůžko, prostor pro uložení osobních věcí,

osmihodinovou dobu ke spánku, právo přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení, užívání telefonu, přijímání návštěv, právo na uspokojování kulturních potřeb, na přijetí balíčku atp.. Ovšem jen jediným ustanovením specifikuje, jaká omezení jsou při výkonu trestu dovolená. Jedná se o ustanovení § 27 ZVTOS, kterým je dán výkon TOS zcela jasný a konkrétní obsah. Podle něj jsou odsouzení povinni podrobit se omezením některých práv a svobod, jejichž výkon by byl v rozporu s účelem výkonu trestu nebo která nemohou být vzhledem k výkonu trestu uplatněna. Jedná se jmenovitě o omezení práv a svobod na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí (Čl. 7 LZPS), svobodu pohybu a pobytu (Čl. 14 LZPS), zachování listovního tajemství a tajemství jiných písemností, záznamů a zpráv (Čl. 13 LZPS) a právo svobodné volby povolání (Čl. 26 LZPS). Odsouzeným dále nepřísluší právo na stávkou (Čl. 27 odst. 4 LZPS), výkon práva sdružovat se ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích (Čl. 20 LZPS), zakládat odborové organizace a výkon práva sdružovat se v nich (Čl. 27 odst. 1, 2 a 3 LZPS), právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost (Čl. 26 LZPS), právo svobodné volby lékaře a zdravotnického zařízení, zakládat politické strany nebo politická hnutí, vykonávat právo sdružovat se v nich (Čl. 20 odst. 2 LZPS) a nemohou vykonávat volené a jiné veřejné funkce (Čl. 21 odst. 1 LZPS).

Toto ustanovení je svým způsobem základní a ostatní výše jmenovaná ustanovení (§§ 16 - 26 ZVTOS a jiné v tomto zákoně) mají k němu vztah doplňující a upřesňující. Buď určují, v jaké míře jsou práva a svobody odsouzených omezena (v kontextu části ustanovení § 27 odst. 2 ZVTOS o omezení práva na zachování listovního tajemství je to např. ustanovení § 17 odst. 2 ZVTOS o kontrole korespondence odsouzeného), nebo specifikují, jakým způsobem mohou při zachování účelu trestu jim ponechaná práva v režimu výkonu TOS uplatňovat a za jakých podmínek jim tato práva VS ČR poskytuje (např. právo vlastnit majetek podle Čl. 11 odst. 1 LZPS a v souvislosti s tím úprava činnosti

VS ČR při přijímání peněz odsouzeného a nakládání s nimi podle ustanovení § 25 ZVTOS).

Základní povinnosti odsouzených jsou upraveny ustanovením § 28 ZVTOS, dále §§ 35 a 36, a v ustanoveních §§ 46 - 55 jsou upraveny případy jejich porušování a postupy při ukládání stanovených sankcí za tato porušení. Povinnosti tímto zákonem ukládané se týkají především zajišťování vnitřní a vnější bezpečnosti věznic (zejména pořádku a kázně), ochrany života a zdraví jak odsouzených tak zaměstnanců VS ČR, ochrany majetku, hrazení nákladů (zdravotní péče provedené nad rámec péče hrazené z veřejného zdravotního pojištění, náklady výkonu trestu nebo za určitých podmínek jiné zvýšené náklady na střežení a dopravu do zdravotnického zařízení). Odsouzeným se nad to zakazuje např. navazovat styky s jinými osobami v rozporu s tímto zákonem nebo s pokynem vydaným na základě tohoto zákona, nakládat s nebezpečnými věcmi, konzumovat alkoholické nápoje nebo předstírat poruchu zdraví.

3.3.2 **Odpovědnost za porušení povinností**

Jestliže odsouzený zaviněně poruší během výkonu trestu zákonem stanovené nebo na jeho základě uložené povinnosti, pořádek nebo kázeň, dopustí se kázeňského přestupku (§ 46 odst. 1 ZVTOS). Zvláštním ustanovením chránícím zájem společnosti na řádném výkonu trestu odnětí svobody je § 172 TZ vzpoura vězňů. *Vzepření je projev odporu ve vztahu ke konkrétnímu rozkazu (příkazu) nebo pokynu nebo vůči závazným pravidlům vyplývajícím pro vězně ze zákonů, z ŘVT a vnitřního řádu věznice. Může se projevit ve formě aktivního jednání (násilné jednání vůči osobám nebo věcem, výhrůžné jednání) nebo ve formě pasivního odporu, kdy odsouzení odmítají plnit základní povinnosti.*⁶⁵ Popsané jednání sice specifikuje objektivní znaky uvedeného trestného činu, ale současně vystihuje podstatu kázeňských

⁶⁵ Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004, str. 1040

provinění dle ZVTOS. Je možno z tohoto výkladu vycházet pro obecné rozlišení kázeňského přestupku a trestného činu.

Uložením kázeňského trestu se vyřizují též jednání, která mají znaky přestupků, pokud byly spáchány během výkonu trestu (§ 55 odst. 1 ZVTOS). Uložením kázeňského trestu odsouzenému se nevyklučuje jeho trestní stíhání, je-li skutek trestným činem (§ 55 odst. 2 ZVTOS). Tím může být teoreticky kterýkoli trestný čin uvedený ve Zvláštní části TZ, především však ublížení na zdraví (§ 221 a násl. TZ), útok na veřejného činitele (§ 155 TZ), nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů (§ 187 a násl. TZ), vydírání (§ 235 TZ) apod.

V současnosti se stává ustanovení § 55 odst. 2 ZVTOS předmětem posuzování, zda nedochází jeho aplikací k porušení zásady „ne bis in idem“. Některé soudy (např. Okresní soud v Ostravě ve věcech sp.zn. 5 T 135/2006 a sp.zn. 2 T 178/2005) v případech, kdy obžalovaný byl již za stejné jednání potrestán uložením kázeňského trestu, rozhodly podle § 223 odst. 1 TŘ za použití § 11 odst. 1 písm. j) TŘ o zastavení trestního stíhání pro trestný čin, který obžalovaný jako odsouzený v jiné trestní věci spáchal ve výkonu trestu odnětí svobody.

Pro určení sankcí za kázeňský přestupek zákon vymezuje celou škálu kázeňských trestů od důtky, odnětí výhod vyplývajících z kázeňské odměny přes finanční a majetkové postihy až po umístění do uzavřeného oddělení či samovazby. Kázeňskou pravomoc nad odsouzenými vykonávají generální ředitel VS ČR a ředitelé věznic, přičemž jiné zaměstnance lze k tomu zmocnit jen se souhlasem generálního ředitele (§ 51 ZVTOS). Podle ustanovení § 47 odst. 3 ZVTOS nelze uložit kázeňský trest, jestliže od spáchání kázeňského přestupku uplynula doba jednoho roku. Při srovnání se slovenskou úpravou je zajímavé podotknout, že zde je stanovena subjektivní lhůta, tj. 30 dní od okamžiku, kdy se kterýkoli zaměstnanec o kázeňském provinění dozvěděl, a také lhůta objektivní, tj. 2 roky od spáchání

přestupku (§ 58 odst. 4 zák. č. 475/2005 Z.z. o výkonu trestu odnětí svobody).

Opravným prostředkem proti rozhodnutí o uložení kázeňského trestu je stížnost. O této stížnosti rozhoduje ředitel věznice nebo jiný pověřený zaměstnanec VS ČR, který o věci nerozhodoval, a o stížnosti proti rozhodnutí ředitele věznice rozhodne generální ředitel. Zejména ten fakt, že přezkoumání kázeňských trestů zůstává v kompetenci stejného orgánu, tedy VS ČR, odsouzení často kritizují. Nic na tom nemění ani ustanovení § 78 ZVTOS o dozoru nad výkonem TOS, neboť součástí tam uvedených oprávnění pověřeného státního zástupce není zrušit pravomocně uložený kázeňský trest. Dále je důležité zmínit, že na řízení o kázeňských přestupcích nelze použít správní řád, neboť je to výslovně vyloučeno (§ 76 odst. 1 ZVTOS). V této souvislosti je zajímavé porovnání se slovenskou úpravou. Zákon č. 475/2005 Z.z. o výkonu trestu odnětí svobody použití správního poriadku nevylučuje (§ 100 odst. 1). Navíc, jestliže v tomto zákoně není soudní přezkum „disciplinárných trestov“ výslovně vyloučen, pak se domnívám, že je dle ustanovení § 247 a násl. zák. č. 99/1963 Zb. občianskeho súdneho poriadku možný.

Abych si svoji domněnku ověřil, dotázal jsem se na Ministerstve spravodlivosti SR a Generálnom riadielstvu Zboru väzenskej a justičnej stráže SR, kde mi byla shodně poskytnuta následující informace. „*Pri ukladaní disciplinárneho trestu odsúdenému sa postupuje podľa zákona č. 71/1967 Zb., o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov. Podľa ustanovenia § 47 ods. 4 tohto zákona poučenie obsahuje aj údaj, či rozhodnutie možno preskúmať súdom. Teda odsúdený má právo na podanie opravného prostriedku ako aj možnosť podania žaloby resp. žiadosti na súd – prieskum rozhodnutí správnych orgánov súdom, podľa zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok, ve znení neskorších predpisov.*“ V tom spatřuji zásadní rozdíl od naší úpravy (zejména ustanovení § 76 odst. 6 ZVTOS). Slovenský postup se mi ve světle Čl. 6 Evropské úmluvy

o lidských právech o právu na spravedlivý proces (Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu), jeví jako vhodnější (srov. rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Campbell a Fell proti Spojenému království nebo Belilosová proti Švýcarsku).

3.3.3 Možnosti ochrany práv odsouzených

Ochranu práv odsouzených lze nejlépe demonstrovat na příkladu z praxe. Odsouzený při návštěvě stomatologické ordinace žádal zhotovení umělého chrupu, přičemž mu byly nabídnuty dvě verze protetických řešení - snímací náhrada bez doplatku a fixní verze, tj. „můstek“ s doplatkem asi 3.000,- Kč. Odsouzený snímací náhradu odmítl a byl tedy nucen z vlastních prostředků dražší verzi uhradit. Na svém kontě osobních peněz ve věznici měl však pouze 2,- Kč a hodlal tak svůj dluh hradit přímo ze svého osobního účtu mimo věznici na účet VS ČR. Tento postup mu však věznice neumožnila, neboť tvrdila, že by šlo o porušování zákona, když má věznice povinnost podle ustanovení § 25 ZVTOS jemu zasláné peníze do věznice ve stanoveném poměru použít na úhradu škod a různých jiných dluhů, a současně poukazovala na zachování účelu výkonu trestu podle ustanovení § 1 odst. 2 ZVTOS. Stanovisko VS ČR v této věci je takové, že odsouzený je povinen hradit veškeré náklady spojené s výkonem TOS prostřednictvím svého účtu ve věznici a jinou variantu příjmu peněz platné právní předpisy neumožňují.

S tímto postupem však není možno souhlasit. V první řadě je důležité mít na paměti, že nikdo nemůže být nucen k něčemu, co zákon neukládá, a může činit vše, co zákon nezakazuje (Čl. 2 odst. 4 Úst.). ZVTOS ukládá odsouzenému povinnost uhradit náklady zdravotní péče provedené nad rámec péče hrazené z veřejného zdravotního pojištění

(§ 28 odst. 2 písm. k) ZVTOS). Omezení způsobu tohoto hrazení zákon neupravuje. Odsouzený tak může, resp. musí plnit své povinnosti všemi prostředky, které mu zákon nezakazuje, a to, že k tomu zatím věznice nemají uzpůsobené technické podmínky, mu nesmí působit přítěž. K výkladu ustanovení § 25 odst. 1 ZVTOS je třeba uvést, že podmínky nakládání s penězi v něm uvedené se týkají pouze peněz, které byly do věznice zaslány odsouzenému, nikoli však, které přijdou na účet samotné věznici, byť z osobního účtu odsouzeného. Použití tohoto ustanovení nelze, třeba i s odkazem na zachování účelu trestu, rozšiřovat i na tento případ.

Odsouzený v popsaném případě využil své možnosti (§ 26 ZVTOS) podat stížnost k uplatnění svých práv a oprávněných zájmů k rukám zaměstnanců oddělení prevence a stížností věznice, která věc po bližším šetření postoupila řediteli věznice k vyřízení. Se stanoviskem ředitele, jak bylo výše naznačeno, odsouzený nesouhlasil a podal žádost o rozmluvu se státním zástupcem pověřeným dozorem nad dodržováním právních předpisů při výkonu trestu, již bylo vyhověno. Pozn. žádost o rozmluvu může být dle ustanovení § 26 odst. 2 adresována též řediteli věznice, soudci nebo jinému orgánu, který provádí kontrolu věznice (např. veřejný ochránce práv).

Státní zástupce se v součinnosti s ředitelem věznice seznámil s obsahem spisu vedeného ke stížnosti odsouzeného a vyslovil názor, že zákon neukládá povinnost postupovat podle věznicí stanovených podmínek. S tímto stanoviskem věc postoupil k vyřízení dotčené věznici, aniž by využil svého oprávnění podle § 78 odst. 2 písm. e) ZVTOS vydat příkaz k zachování předpisů platných pro výkon trestu.

Pakliže by i nadále nebyl odsouzený spokojen s vyřízením své stížnosti, může nechat postup VS ČR přezkoumat soudem. Nelze však pro tento případ použít ustanovení § 76 odst. 5 ZVTOS o příslušnosti okresního soudu, v jehož obvodu bylo rozhodnutí, proti němuž směřuje žaloba, vydáno, neboť v této věci neprobíhalo řízení, které by bylo zakončeno vydáním rozhodnutí (pozn. v současnosti by, podle mého

názoru, rozhodoval soud krajský podle SŘS). Přezkoumání je možné vyvolat žalobou proti nezákonnému zásahu, pokynu nebo donucení správního orgánu podle ustanovení § 4 odst. 1 písm. c) SŘS, neboť tento zásah (resp. neumožnění výkonu práva) byl zaměřen přímo proti odsouzenému nebo v jeho důsledku bylo proti odsouzenému přímo zasaženo, v případě, že takový zásah trvá nebo jeho důsledky trvají anebo hrozí-li jeho opakování (§ 82 SŘS).

V souvislosti s tímto případem jsem při svých návštěvách ve věznicích zkoumal, zda jsou odsouzení odpovědnými pracovníky s tímto právem na podání žaloby u správního soudu alespoň obecně či náznakem seznámeni. Sám to totiž považuji za stejně důležité, jako seznámit odsouzeného např. s možnostmi opravných prostředků proti rozhodnutí o kázeňských trestech, kde je soudní přezkum vyloučen. Bez ohledu na to, že celá řada odpovědných zaměstnanců VS ČR o existenci a oblasti úpravy SŘS vůbec nevěděla, mi bylo sděleno, že tyto informace poskytovat nebudou, jelikož ZVTOS ve svých ustanoveních o povinnosti seznámit odsouzeného s tímto právním předpisem nemluví. V konkrétní věci jsem byl ujištěn, že pokud má odsouzený zájem o některé právní předpisy, nalezne je v ústavní knihovně. Když jsem v této knihovně probíral seznam dostupných předpisů, SŘS tam nebyl, přičemž mi bylo podáno vysvětlení, že o tento předpis nikdy nikdo neprojevil zájem. Sami odsouzení to komentují slovy: „Nemohu mít zájem o něco, o čem nevím, že to existuje.“ Myslím, že by zaměstnanci VS ČR měli více přihlížet k jedné ze zásad výkonu trestu podle ustanovení § 2 odst. 2, podle níž mají s odsouzenými jednat tak, aby podporovali postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní jim vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem. Seznamování odsouzených s právními předpisy je toho nedílnou součástí.

3.4 Postavení Vězeňské služby ČR, oprávnění a povinnosti jejich zaměstnanců

Vězeňská služba České republiky (VS ČR) byla zřízena zákonem č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky (ZVS), který jako její hlavní poslání vymezil zajišťování výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Činností organizační složky Justiční stráže v rámci zajišťování ochrany pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů a státních zastupitelství není třeba se v této práci více zabývat.

VS ČR má postavení správního úřadu a spadá pod kompetenci Ministerstva spravedlnosti (dále jen ministerstvo), přičemž jeho ministr zřizuje a ruší organizační články VS ČR, jmenuje a odvolává generálního ředitele VS ČR, který zase jmenuje a odvolává ředitele jednotlivých věznic a vazebních věznic. Jednotící prvek, kterým toto ministerstvo bezesporu je, dává jedinečnou možnost ke kooperaci VS ČR s jednotlivými složkami resortu jako jsou zejména soudy a státní zastupitelství. Touto kooperací však nemyslím jen tu obecnou, kterou předpokládají právní předpisy, jako je např. TŘ, ZVTOS apod., ale především mezisložkovou komunikaci na bázi vzájemné informovanosti o aktuální problematice, koordinace společných zájmů a navrhovaných řešení, ba dokonce společný postup při iniciování legislativních změn, ať už zákonných nebo zejména podzákonných.

Postavení VS ČR jako orgánu veřejné správy lze vymezit pravomocí k zajišťování zákonem jí vytyčených úkolů a cílů, a to jak vůči vězňům a zaměstnancům, tak vůči ostatním orgánům. Vězeňská stráž střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu odnětí svobody. Střeží vazební věznice, věznice a věznice pro místní výkon trestu. Při této činnosti a v uvedených místech zajišťuje stanovený pořádek a kázeň. Je oprávněna dávat odsouzeným pokyny a příkazy a používat vůči nim taková omezení a donucovací prostředky, které připouští ZVS (zejm. §§ 10 – 21). Dále zabezpečuje úkoly při

předcházení a odhalování trestné činnosti osob ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody.

Pravomoc VS ČR je nejen dána a současně limitována právními předpisy, ale rovněž pravomocí orgánů jiných, které jsou určeny ke kontrole či spolupráci při dodržování takovýchto předpisů. V úzkém výčtu by to byly právě výše zmíněné složky resortu spravedlnosti, tedy soudy a státní zastupitelství. Ale není možno zapomínat, že se VS ČR musí řídit celou škálou dalších právních předpisů i z jiných oblastí, jako je např. oblast zdravotnická, ekonomická, bezpečnosti práce či oblast sociálního zabezpečení, k jejichž kontrole jsou povolány jiné úřady či inspekce.

3.4.1 Proměny Vězeňské služby

Nabytím účinnosti výše zmíněného zákona byl zrušen Sbor nápravné výchovy, přičemž jeho práva a závazky a stejně tak i příslušníci a občanští pracovníci, přešli na nově vzniklou službu (§ 29 ZVS). *I nadále však po vzoru Sboru nápravné výchovy zákonodárce koncipoval Vězeňskou službu jako ozbrojený a vojensky organizovaný sbor (byla zde ponechána hierarchie vojenských hodností, ... které jsou zpravidla nárokové po odsloužení určitého počtu let popř. při získání funkce).⁶⁶ V souvislosti s tímto konstatováním se jeho autoři navíc domnívají, že se může stát a často se i stává, že funkce, kde postačí hodnost poddůstojníka vykonávají vyšší důstojníci někdy i v hodnostech majorů a podplukovníků a že tento stav zatěžuje mimo jiné i státní rozpočet neboť přiznaná hodnost na sebe váže i hodnostní příplatek, který u vyšších důstojníků není zanedbatelný. Tento negativní jev je možno odstranit návratem k původním služebním titulům odvozeným od konkrétní kategorie státního zaměstnance tak, jak je naposledy upravovalo vládní nařízení č. 3/1947 Sb. Služební titul - tedy nikoliv nároková hodnost - by se odvozovala od konkrétní vykonávané funkce*

⁶⁶ Ondruš, Radek; Nekola, Břetislav - Ke stavu a perspektivám vězeňské služby, ASPI 20182 (Lit.)

a to včetně příslušného značení na služebním stejnokroji.⁶⁷ Toto navrhované řešení bylo zapracováno do zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, který nabyl účinnosti 1. 1. 2007. Služební označení (např. rotný, kapitán apod.) odpovídá služebním hodnostem, které jsou rozděleny v závislosti na obtížnosti vykonávané práce s odpovídajícím rozdělením tarifních tříd (ustanovení §§ 7 a 8 včetně Přílohy č. 1 cit. zák.).

Po roce 1992 nejen politickou změnou, ale také postupným začleňováním do mezinárodních struktur, však VS ČR stejně jako celý systém vězeňství prochází celou řadou radikálních změn. Vytyčení cílů těchto změn můžeme nalézt v koncepcích rozvoje českého vězeňství, na něž navazují, resp. by měla navazovat, systémová opatření Ministerstva spravedlnosti, která jsou pravidelně vyhodnocována a zpráva o jejich plnění je rovněž pravidelně předkládána Vládě České republiky. Otázka financování vězeňství je v celé koncepci klíčová. Jejím cílem je zajistit bezpečnost věznic a tím i celé společnosti jednak technickými a jednak personálními prostředky, za současného snižování, resp. nezvyšování výdajů. *Úkol zajistit odpovídající počet specialistů, určených ke každodenní, individuální práci s odsouzenými, je dlouhodobým problémem zejména z důvodu nedostatečné finanční motivace. Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 sice přepokládá navýšení počtu těchto zaměstnanců a zkvalitnění personální struktury VS ČR tak, aby bylo možné vyhovět zvyšujícím se nárokům na odbornost, profesionalitu a vzdělanost, ovšem její realizace je postupná a odpovídá především finančním možnostem VS ČR.*⁶⁸

3.4.2 K otázce soukromých věznic

Jistým řešením, které je prozatím v našich poměrech spíše ve stádiu teoretických úvah, jsou soukromé věznice. Výraz soukromé však

⁶⁷ Ondruš, Radek; Nekola, Břetislav - Ke stavu a perspektivám vězeňské služby, ASPI 20182 (Lit.)

⁶⁸ Zpráva Ministerstva spravedlnosti ČR o plnění systémových opatření v oblasti vězeňství a trestní politiky z hlediska reformy vězeňství podle stavu ke dni 31.3.2006

neznamená, že by stát přenechal pravomoc trestat pachatele trestných činů soukromým subjektům, nýbrž, že se zprošťuje služeb, které je nutno v rámci výkonu trestu poskytovat a které bezprostředně neznamenají omezování vězně na jeho svobodách, a odpovědnost za jejich zajišťování přenechává soukromým osobám. Těmito službami lze rozumět např. ubytování, stravování, vzdělávání, zaměstnávání apod. Stát, resp. k tomu pověřený orgán, pak zajišťuje pouze střežení, zacházení s odsouzenými a v neposlední řadě dodržování zákonných podmínek výkonu trestu.

V současné právní úpravě nalézáme alespoň dílčí krok k zapojení soukromých subjektů do činnosti v rámci výkonu trestu, a to v ustanovení § 13 ZVTOS, ve kterém se upravuje možnost ministra spravedlnosti zříditi věznici i v jiném objektu, než který je ve správě VS ČR, pokud s tím vlastník takového objektu souhlasí a uzavře smlouvu o zřízení věcného břemene. Dále je tamtéž upraveno, že objekt, ve kterém je věznice zřízena, má spravovat a provozovat vlastník objektu na základě smlouvy uzavřené s VS ČR. Vězeňská služba však odpovídá za střežení, zacházení s odsouzenými a dodržování zákonných podmínek výkonu trestu. V těchto objektech rovněž provádí státní stavební dohled. Uzavřením smlouvy o správě a provozu není dotčeno právo dozoru a kontroly nad výkonem trestu. Výkladem tohoto ustanovení lze dojít k závěru, že správu a provoz objektu může zajišťovat pouze vlastník tohoto objektu, což by vylučovalo např. nájemce, popř. jinou osobu, která by byla schopna a ochotna tyto činnosti na základě smluvního vztahu zajistit.

Jistým mezistupněm mezi státními a soukromými věznicemi jsou věznice pro místní výkon trestu (§ 59 ZVTOS), které jsou obdobou tradičních „šatlav.“⁶⁹ Na provozu této věznice se podílí obec, čili veřejnoprávní korporace a jsou do ní umisťováni odsouzení k trestu odnětí svobody v délce do šesti měsíců, popřípadě vykonávající zbytky

⁶⁹ Osmančík, Otakar - K novému zákonu o výkonu trestu odnětí svobody, Bulletin advokacie 1/2000

trestů přísnějších, které však nepřevyšují půl roku. Věznice pro místní výkon trestu jsou zřizovány na základě dohody mezi ministrem spravedlnosti a příslušnou obcí. Jsou určeny pro odsouzené, kteří by jinak byli zařazeni do věznic s dohledem, dozorem nebo výjimečně s ostrahou. Ze zákona není možno do věznice pro místní výkon trestu umístit odsouzené, kterým byl uložen výkon trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou, nebo kterým bylo uloženo ochranné léčení v ústavní formě. Je však možné, že do takové věznice bude přemístěn odsouzený, který byl přeřazen k dalšímu výkonu trestu z věznice se zvýšenou ostrahou do věznice s ostrahou. V závislosti na kapacitě věznice pro místní výkon trestu se odsouzený umístí do takové věznice, která je v místě jeho bydliště nebo v jeho blízkosti.

Úprava věznic pro místní výkon trestu byla včleněna do zákona s představou, že *obcím budou sice udělovány na provozování těchto věznic státní dotace, ale samy se budou podílet finančně na jejich provozování a zajišťování potřebných stavebních a technických opatření pro střežení příslušných budov. Za to budou vězni vykonávat v prospěch obce práce za stejných podmínek, za nichž je zajišťování zaměstnání odsouzených.*⁷⁰ Ve skutečnosti však tyto věznice zřizovány nejsou a zřejmě se tak potvrzují názory poslance Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, který již ve druhém čtení projednávání návrhu ZVTOS uváděl, že *„současný stav obecních rozpočtů ani blízká perspektiva nedává reálnou možnost provozovat takováto zařízení. V tomto směru předpoklad, že stát bude dotovat jejich provoz, se mi zdá zcela nereálný a jsem přesvědčen, že obce očekávají dotace k zajištění jiných potřebných aktivit.“*⁷¹

⁷⁰ Osmančík, Otakar - K novému zákonu o výkonu trestu odnětí svobody, Bulletin advokacie 1/2000

⁷¹ Stenoprotokol z 13. schůze Poslanecké sněmovny konané 12. května 1999, kde byl projednáván vládní návrh zákona o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů /sněmovní tisk 89/ - druhé čtení

3.5 Kontrola dodržování právních předpisů při výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody

„Každý je povinen dodržovat právo a bude stížen zákonem předvídanou sankcí, jestliže je poruší. To platí i pro stát sám. I stát, tj. každý státní orgán a každý, kdo je oprávněn jednat jménem státu, musí dodržovat právo. Stát má tedy možností náležitým zákonodárným procesem právo změnit, není však oprávněn platné právo porušovat.“⁷²

Aby k takovému porušování nedocházelo, jsou v rámci soustavy orgánů veřejné moci stanoveny takové mechanismy, kterými je možno činnost jednotlivých orgánů kontrolovat a usměrňovat. Právo každého dovolat se právní ochrany je základní právo zaručené LZPS (Hlava V.), kterému odpovídá povinnost státu tuto ochranu poskytnout.

Struktura VS ČR jako hierarchicky uspořádaného správního úřadu, kdy tato hierarchie je založena na principu nadřízenosti a podřízenosti, dává možnost kontrolovat dodržování předpisů uvnitř této soustavy za užití interních normativních správních aktů a interních instrukcí a pokynů samotnými příslušníky a zaměstnanci. V předchozích oddílech však bylo zmíněno, že pravomoc VS ČR je také determinována pravomocí ostatních orgánů veřejné správy. Konkrétně můžeme mluvit o kontrole jinými orgány, v rámci přesně vymezené oblasti jejich působnosti. Tyto orgány mají zákonem uloženou možnost a zejména povinnost pozorovat chování nepodřízených subjektů a porovnávat je s chováním žádoucím, s požadavky právních norem (*V právním státě by mělo jít výlučně o to, zda je či není toto chování v souladu s právem.*). Na toto pozorování pak navazuje hodnocení, popřípadě též aplikace prostředků směřujících k zajištění sledovaného účelu.⁷³

V rámci tohoto oddílu se nebudu věnovat správnímu dozoru v takových oblastech, které souvisejí s omezováním práv a svobody

⁷² Knapp, Viktor – Teorie práva, 1. vydání, C.H. Beck, Praha 1995, str. 212

⁷³ Hendrych, Dušan a kol. - Správní právo-Obecná část, 5. rozš. vydání, C.H. Beck, Praha 2003, str. 237

odsouzených jen okrajově. Mám tím na mysli např. oblast energetiky, životního prostředí, správy majetku, hygieny a zdravotnických služeb apod., kde dozor vykonávají k tomu pověřené speciální orgány a inspekce. Rovněž se nebudu zabývat ochranou práv odsouzených zajišťovanou soudy, která neodpovídá pojmu dozorové činnosti. Středem mé pozornosti bude zajištění dozoru nad výkonem TOS v působnosti státního zastupitelství.

3.5.1 Dozor státního zastupitelství nad dodržováním právních předpisů při výkonu trestu odnětí svobody

Na základě ustanovení § 78 odst. 1 ZVTOS provádí z úřední povinnosti pověřený státní zástupce krajského státního zastupitelství, v jehož obvodu se TOS vykonává, dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu tohoto trestu. Zmíněné oprávnění bylo svěřeno státnímu zastupitelství nově s účinností od 1.1.2000. Navazuje tak na činnost, kterou v minulosti vykonávala prokuratura a později Ministerstvo spravedlnosti. Protože se jedná o dozor nad výkonem veřejné správy, spadá tato činnost do tzv. netrestního úseku působnosti státního zastupitelství. Činnost pověřeného státního zástupce krajského státního zastupitelství podléhá dohledu (§ 12f ZSZ) pověřeného státního zástupce přiděleného k vrchnímu státnímu zastupitelství. Státní zástupce u krajských státních zastupitelství a u vrchních státních zastupitelství pověřuje ze zákona nejvyšší státní zástupce výkonem dozoru v místech výkonu TOS a výkonem dohledu nad jeho postupem (§ 12 odst. 5 ZSZ)

Předmětem dozoru je důsledné dodržování obecně závazných právních předpisů ve výkonu trestu, nespadá sem však posuzování vhodnosti nebo účelnosti postupu Vězeňské služby za předpokladu, že samotný postup je v souladu s právním předpisem. Dozorová působnost nezahrnuje ani koncepce výkonu trestu odnětí svobody, ani správnost nebo účelnost aktů Vězeňské služby, které mají povahu pouze organizační, řídicí nebo hospodářskou. Státní zástupce dbá zvláště na

to, aby ve výkonu trestu odnětí svobody nebyl nikdo držen nezákonně nebo aby vůči němu nebyla užitá nezákonná opatření.

Ve vztahu k výkonu trestu odnětí svobody státní zástupce zejména prověřuje dodržování právních předpisů o přijímání a umísťování odsouzených, zda nedochází k narušování účelu výkonu trestu odsouzenými nebo pracovníky podniků, v nichž jsou odsouzení zařazeni do práce, dodržování právních předpisů o právech a povinnostech odsouzených, o ochraně práv odsouzených včetně prostředků právní ochrany, o propuštění z výkonu trestu, o ukládání a výkonu kázeňských trestů a o udělování kázeňských odměn odsouzeným, o zaměstnávání odsouzených. Dále např. prověřuje zákonnost použití donucovacích prostředků, zda jsou ředitelem věznice předkládány návrhy na přerazování odsouzených do věznice jiného typu a návrhy na podmíněné propuštění odsouzených z výkonu trestu odnětí svobody. Státní zástupce se zaměřuje rovněž na to, zda Vězeňská služba ve věznici splnila příkazy, které dříve vydal, a zda nedochází opakovaně k protiprávnímu jednání nebo opomenutí téhož druhu.

Podkladem pro činnost jsou veškeré informace, které státní zástupce získá, zejména spisy, písemné a ústní podněty, stížnosti a žádosti odsouzených a jejich rodinných příslušníků, poznatky z činnosti státního zastupitelství, podaná vysvětlení, listiny i jeho vlastní zjištění. Stížnosti a žádosti odsouzených bývají zpravidla zasílány dozorcím státnímu zástupci písemně, přičemž kontrola takovéto korespondence je za strany zaměstnanců VS ČR nepřipustná (§ 17 odst. 3 ZVTOS). Poměrně často odsouzení také využívají svého práva dle ustanovení § 26 odst. 2 ZVTOS a žádají o přímou rozmluvu. O tom jsou zaměstnanci VS ČR povinni státního zástupce vyrozumět bez odkladu. Zpravidla jednou za dva měsíce provádí проверки ve věznici v obvodu své působnosti, při kterých se zaměří na stav dodržování právních předpisů upravujících výkon TOS. Vlastní šetření provádí výjimečně, především dozoruje, jak kontrolní orgány v příslušné věznici postupovaly na základě podnětu odsouzeného nebo z jiného poznatku

státního zástupce, které věznici postoupil. Výčet právních prostředků, které je možno při činnosti dozorcujícího státního zástupce užít, najdeme jednak v ZVTOS, ale také v ZSZ.

Obecně jsou vykonavatelé veřejné správy povinni státnímu zastupitelství při výkonu působnosti v konkrétní věci bez průtahů zapůjčovat spisy a jiné doklady, do těchto je možno nahlížet a pořizovat z nich výpisy a opisy, jsou povinni vyhovět dožádáním a podávat mu potřebná vysvětlení. Státní zástupci rovněž mohou v rámci své působnosti nahlížet do soudních spisů, činit si z nich výpisy a opisy, kdy v případě, pokud tomu nebrání vážné důvody, si tyto spisy mohou i zapůjčit. (§ 14 ZSZ).

Zvláštní úpravou je v tomto smyslu ustanovení § 78 odst. 2 ZVTOS, na jehož základě je státní zástupce oprávněn při výkonu dozoru v kteroukoliv dobu navštěvovat místa, kde se provádí výkon trestu, nahlížet do dokladů, podle nichž byli odsouzení zbaveni svobody, hovořit s odsouzenými bez přítomnosti jiných osob, prověřovat, zda příkazy a rozhodnutí Vězeňské služby ve věznici týkající se výkonu trestu odpovídají zákonům a jiným právním předpisům, žádat od zaměstnanců Vězeňské služby ve věznici potřebná vysvětlení, předložení spisů, dokladů, příkazů a rozhodnutí týkajících se výkonu trestu, vydávat příkazy k zachování předpisů platných pro výkon trestu, popř. nařídit, aby osoba, která je ve výkonu trestu držena nezákonně, byla ihned propuštěna. Vězeňská služba je povinna příkazy státního zástupce bez odkladu provést.

3.5.2 Kontrolní činnost veřejného ochránce práv

Od 1.1.2006 nabyla účinnost novela zák. č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv (ZVOP), již byly rozšířeny jeho pravomoci o povinnost provádět systematické návštěvy všech míst (zařízení), v nichž se nacházejí nebo mohou nacházet osoby omezené na svobodě veřejnou mocí nebo v důsledku závislosti na poskytované péči, s cílem posílit ochranu těchto osob před mučením, krutým, nelidským,

ponižujícím zacházením nebo trestáním a jiným špatným zacházením (§ 1 odst. 3 ZVOP). Tato působnost se zaměřuje mimo jiné na zařízení, v nichž je vykonáván trest odnětí svobody.

Rozdíl mezi činností dozorujícího státního zástupce a činností veřejného ochránce práv (dále jen Ochránce), resp. jím pověřených zaměstnanců, bývá spatřován zejména v tom, že státní zastupitelství se zaměřuje především na „formální“ dodržování zákonnosti, kdežto Úřad veřejného ochránce práv (dále jen Úřad) se zabývá i případy, kdy by jednání odpovědných osob nebo stav v zařízeních neodpovídal principům demokratického právního státu a dobré správy. Dle vyjádření Úřadu vymezení předmětu dozoru státního zastupitelství *„jednak zcela pomíjí hledisko respektování lidské důstojnosti a jednak předpokládá existenci konkrétních právních předpisů, na jejichž dodržování by mělo státní zastupitelství dohlížet. Takové předpisy však v mnoha případech ani neexistují.“*⁷⁴

S tímto rozlišením však osobně nesouhlasím, neboť jestliže je LZPS součástí našeho právního řádu a právním předpisem, pak i dodržování jeho ustanovení by měl kontrolovat dozorující státní zástupce. Jen předpoklad, že LZPS vychází z přirozenoprávní doktríny, neznamená, že jsou její ustanovení o lidské důstojnosti, rovnosti práv atp. vyloučena z dozoru státního zastupitelství. Stejně tak princip dobré správy byl včleněn do našeho právního řádu zákonem č. 500/2004 Sb., správním řádem, a tak ani tento by neměl zůstat nerespektován. Z výše uvedeného bych shrnul, že při souběžné činnosti Úřadu a státního zastupitelství je utvářen prostor pro speciální a specifický přístup každého z těchto úřadů tak, aby bylo společně dosaženo téhož cíle.

Předmětem kontrolní činnosti Ochránce je především tzv. špatné zacházení s odsouzenými. V tom je spatřováno jednání, které nerespektuje lidskou důstojnost jako např. ponižující zacházení a trestání, fyzické násilí a mučení, nebo také nemožnost uplatnění

⁷⁴ Nové povinnosti veřejného ochránce práv spočívající v provádění systematických návštěv míst s osobami omezenými na svobodě - Informační materiál veřejného ochránce práv, říjen 2005, www.ochrance.cz

ochrany práv odsouzených. Ve velké míře se Úřad rovněž zabývá materiálními podmínkami výkonu TOS. Zejména přeplněností věznic, porušováním minimální stanovené výměry plochy připadající na jednoho odsouzeného, stavebnětechnickými podmínkami pro cely, možnostmi přístupu k teplé vodě apod. V tomto ohledu je zajímavé zmínit názor psycholožky a současně zaměstnankyně VS ČR, která s mírnou nadsázkou uvedla, že „naše společnost ve snaze vytvořit odsouzeným optimální podmínky pro pobyt ve vězení musí soustavně zvyšovat náklady na vybavení, energie, potraviny nebo mnohdy nadstandardní lékařskou péči. Víme vůbec, co je pro vězně optimální? ... stává se, že i esteticky příjemné prostředí s řadou civilních atributů, moderní sociální zařízení a pestrá, kvalitní strava působí kontraproduktivně. ... My ale musíme vědět, že dospělý člověk se nezmění, že nebude nejspíš ani lepší ani horší, když bude mít na ložnici vlastní televizi.“⁷⁵

Ochránce je oprávněn s vědomím vedoucích úřadů, a to i bez předchozího upozornění, vstupovat do všech prostor úřadů a zařízení (věznic) a provádět šetření spočívající v nahlížení do spisů, kladení otázek jednotlivým zaměstnancům úřadů a zařízení, rozmluvě s odsouzenými, a to bez přítomnosti jiných osob. Úřady a zařízení jsou povinny na žádost Ochránce a ve lhůtě jím stanovené poskytnout informace a vysvětlení, předložit spisy a jiné písemnosti, sdělit písemně stanovisko ke skutkovým a právním otázkám, provést důkazy, které Ochránce navrhne, provést úkony dozoru, k nimž jsou podle zákona oprávněny a které Ochránce navrhne. Ochránce je oprávněn být přítomen při ústním jednání a provádění důkazů úřady a klást přítomným osobám otázky (§ 15 ZVOP). Všechny státní orgány a osoby vykonávající veřejnou správu jsou v mezích své působnosti

⁷⁵ Kalivodová, Zuzana - Vliv materiálních podmínek vězňů na výkon trestu odnětí svobody, Sborník referátů z mezinárodní konference Evropské vězeňské systémy, Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, Praha 2004, str. 422

povinny poskytovat Ochránci při šetření pomoc, kterou si vyžádá (§ 16 ZVOP).

Ochránce po návštěvě zařízení nebo po souvisejících návštěvách více zařízení vypracuje zprávu o svých zjištěních. Součástí této zprávy mohou být doporučení nebo návrhy opatření k nápravě. Ochránce vyzve zařízení, aby se k jeho zprávě, doporučením nebo návrhům na opatření k nápravě vyjádřilo ve lhůtě stanovené Ochráncem. Takto může Ochránce vyzvat i zřizovatele zařízení nebo příslušné úřady. Shledá-li Ochránce jejich vyjádření dostatečnými, zařízení, popřípadě jeho zřizovatele nebo příslušné úřady o tom vyrozumí (§ 21a odst. 2 a 3 ZVOP). Jinak Ochránce po obdržení vyjádření nebo po marném uplynutí lhůty může postupovat podle § 20 odst. 2 ZVOP, kdy vyrozumí nadřízený úřad a není-li takového úřadu, vládu. Může také o svých zjištěních informovat veřejnost včetně sdělení jména a příjmení osob oprávněných jednat jménem úřadu.

Z výše uvedeného je zřejmé, že podstatným rozdílem mezi činností Úřadu a státního zastupitelství je rozsah oprávnění, na jejichž základě je možno docílit nápravy nevhodného stavu. Zatímco dozorující státní zástupce je oprávněn dle ustanovení § 78 odst. 2 písm. e) vydat příkaz k zachování předpisů platných pro výkon trestu a VS ČR je povinna tyto příkazy bez odkladu provést, Ochránce může provedení konkrétní nápravy pouze doporučit a působí tak převážně svou neformální autoritou.

Závěr

Trestní politika a politika vězeňství se neustále vyvíjejí. Souvisí to se změnami ve společnosti, ve vztazích mezi lidmi, s dodržováním vládních koncepcí, se stále hlubším začleňováním České republiky do mezinárodních struktur, zejména evropských, atp. Díky historickému vývoji dnes můžeme navazovat na postupy a znalosti, které jsou pro budoucí rozvoj prospěšné, a stejně tak se odklonit od praktik, jež se zkušenostmi neosvědčily. V tomto má právo jedinečné postavení. Na jednu stranu je dostatečně stabilní, aby dodávalo jistotu všem subjektům, na druhou stranu je flexibilní, aby tyto změny pokud možno rychle a žádoucím způsobem reflektovalo. Já jsem se v této práci věnoval převážně právním otázkám nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho výkonu. Na tomto úseku však věda trestního práva není vědou jedinou a vše vysvětlující. Bez mezioborové diskuse s psychologi, lékaři, sociology, odborníky technických, ekonomických a jiných oborů, stejně tak s politiky a širokou veřejností, není možné, abychom vytvořili opravdu spravedlivé principy trestání pachatelů trestných činů.

Ve své rigorózní práci jsem chtěl hlavně zdůraznit, že ať už se jedná o pachatele, resp. odsouzeného, nebo o orgány veřejné moci, vždy je třeba, aby tyto subjekty jednaly v souladu se zákonem a v jeho mezích. Jestliže jsem v ní nezmínil nebo nerozvedl jiné problémy související s ukládáním nebo výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody, byť by si to určitě zasloužily, pak to bylo jediné proto, že jsem chtěl dosáhnout právě toho výše zmíněného cíle.

V současné době, kdy se obnovuje projednávání nového trestního zákoníku v Parlamentu České republiky, se může zdát, že tato práce pomalu ztrácí svůj význam. Přestože bude tato rekodifikace rozsáhlá a bude trvat řadu let, než se její aplikace vžije, není vytvořena jen tak „na zeleném drnu“, nýbrž odráží jak poznatky z úpravy dosud platné

a účinné, tak potřeby soudobé společnosti. Proto se domnívám, že myšlenky v mé práci uvedené svůj smysl po rekodifikaci neztratí.

Předmětnému tématu bych se rád věnoval i v budoucnu, buď jen teoreticky, ale snad doufám, že i prakticky. I přesto, že jsem prostudoval v přehledu pramenů a použité literatury uvedené odborné publikace a na většinu svých otázek jsem zpracováním této práce našel odpověď, není toto téma zdaleka vyčerpáno. Čím víc odpovědí jsem dostával, tím víc otázek díky nim přibývalo. Doufám, že během své profesní dráhy i k nim najdu odpovědi.

Prameny a použitá literatura:

- Barbořík, Michal - Trest obecně prospěšných prací - aktuální problémy a jejich řešení, *Trestní právo* 5/2006
- Beccaria, Cesare - Dei delitti e delle pene, <http://www.liberliber.it/biblioteca/b/beccaria/index.htm>
- Biographical Profile of Beccaria - http://www.constitution.org/cb/beccaria_bio.htm
- Diblíková, Simona; Karabec, Zdeněk; Macháčková, Radka - Krátkodobé tresty odnětí svobody, *Právní praxe* 7/2000
- Glotzmann, Filip - Dohled ombudsmana nad omezováním osobní svobody, *Státní zastupitelství* 5/2006
- Hála, Jaroslav - Úvod do teorie a praxe vězeňství, Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., České Budějovice 2005
- Hendrych, Dušan a kol. - Správní právo-Obecná část, 5. rozš. Vydání, C.H. Beck, Praha 2003
- Horna, Oldřich - Bezpečnost vězeňských zařízení a úloha personálu, *Trestní právo* 8/2005
- Hořák, Jaromír - Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených, *Trestní právo* 12/2005
- Inciardi, James A. - Trestní spravedlnost, Victoria Publishing a.s., Praha 1994
- Jelínek, Jiří a kol. - Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, Linde Praha a.s., Praha 2004
- Jelínek, Jiří; Sovák, Zdeněk - Trestní zákon a Trestní řád s poznámkami a judikaturou, 20. aktualizované vydání, Linde Praha a.s., Praha 2004
- Karabec, Zdeněk a kol. - Dlouhodobé tresty odnětí svobody, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2004
- Karabec, Zdeněk; Diblíková, Simona; Macháčková, Radka - Krátkodobé tresty odnětí svobody, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2000
- Kincl, Jaromír - *Dicta et regulae iuris* aneb právníké mudrosloví latinské, Univerzita Karlova, Praha 1990
- Knapp, Viktor - Teorie práva, 1. vydání, C.H. Beck, Praha 1995
- Kratochvíl, Vladimír a kol. - Trestní právo hmotné, Obecná část, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita v Brně, Brno 2003
- Kuchta, Josef; Válková, Helena a kol. - Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha 2005
- Kury, Helmut; Zapletal, Josef - K otázce stigmatizace rodinných příslušníků vězňů, *Kriminalistika* 3/2005

- Mezník, Jiří a kol. - Základy penologie, Masarykova univerzita, Brno 1995
- Nováková, Jana - Výzkum vlivu doživotního trestu na odsouzené, Trestní právo 3/99
- Nové povinnosti veřejného ochránce práv spočívající v provádění systematických návštěv míst s osobami omezenými na svobodě - Informační materiál veřejného ochránce práv, říjen 2005, www.ochrance.cz
- Novotný, Oto - O trestu a vězeňství, Academia, Praha 1967
- Novotný, Oto; Dolenský, Adolf; Jelínek, Jiří; Vanduchová, Marie - Trestní právo hmotné 1, Obecná část, ASPI Publishing s.r.o., Praha 2003
- Novotný, Oto; Zapletal, Josef a kol. - Kriminologie, ASPI Publishing, Praha 2004
- Ondruš, Radek - K některým problémům spojeným s výkonem trestu odnětí svobody, ASPI 20208 (Lit.)
- Ondruš, Radek; Nekola, Břetislav - Ke stavu a perspektivám vězeňské služby, ASPI 20182 (Lit.)
- Osmančík, Otakar - K novému zákonu o výkonu trestu odnětí svobody, Bulletin advokacie 1/2000
- Rentzmann, W.; Robert, J.P. - Zpráva o alternativních opatřeních k trestu odnětí svobody, příspěvek ke konferenci ředitelů Vězeňské správy, Strasbourg 1986
- Rezek, Tomáš - Trest musí zůstat trestem, rozhovor s novým generálním ředitelem VS ČR Ludškem Kulou, Justiční aktuality 1/2005
- Rozum, Jan; Kotulan, Petr; Háková, Lucie - Vybrané problémy sankční politiky -Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2005
- Sekvard, Ondřej - Nové možnosti uložení doživotního trestu odnětí svobody, Justiční aktuality 4/2006
- Sněmovní tisk 744/0 vládní návrh na vydání trestního zákoníku a důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákoníku, Poslanecká sněmovna PČR <http://www.psp.cz/sqw/tisky>
- Souhrnné zprávy o činnosti veřejného ochránce práv za léta 2002, 2003 a 2004, Úřad veřejného ochránce práv, Brno
- Statistika, Trestní statistika státních zastupitelství ČR a Trestní statistika soudů za I. pol. 2005, Justiční aktuality 2/2005, Ministerstvo spravedlnosti ČR
- Stenoprotokol z 13. schůze Poslanecké sněmovny konané 12. května 1999, kde byl projednáván vládní návrh zákona o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů /sněmovní tisk 89/ - druhé čtení, <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/013schuz/s013033.htm>
- Suchý, Oldřich - Příčiny a prevence recidivy, Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR, Praha 1983

- Šámal, Pavel; Púry, František; Rizman, Stanislav - Trestní zákon, Komentář, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H. Beck, Praha 2004
- Šámal, Pavel; Válková, Helena; Sotolář, Alexander; Hrušáková, Milana - Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, C.H. Beck, Praha 2004
- Štern, Pavel - Rozhovor o uplynulých pěti letech Probační a mediační služby ČR s jejím ředitelem, Justiční aktuality 2/2006
- Tůmová, Jana - Výkon trestu odnětí svobody na doživotí, Trestní právo 3/2006
- Uhlík, Jan - F.J. Řezáč-reformátor vězeňství a školství 19. století, příloha časopisu České vězeňství č. 2/1997, Praha 1997
- Vanduchová, Marie - K otázce zařazování a přechazování odsouzených v novém zákoně o výkonu trestu odnětí svobody, Trestní právo 11/99
- Vanduchová, Marie - K ukládání sankcí podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, in: Problémy trestního postihu mladistvých, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2003
- Vězeňství v České republice, stenografický zápis z veřejného slyšení, oddělení stenografických služeb Senátu Parlamentu ČR, Praha 2000
- Vnitřní řád vazební věznice Olomouc, aprobovaný pod č.j. 130/65/2000-GŘ/434
- Vnitřní řád věznice Heřmanice, aprobovaný pod č.j. 11/373/2002-GŘ/333
- Vnitřní řád věznice Karviná, aprobovaný pod č.j. 11/457/2002-GŘ/335
- Vnitřní řád věznice Mírov, aprobovaný pod č.j. 15/80/2005-GŘ/335
- Sborník referátů z mezinárodní konference Evropské vězeňské systémy, Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, Praha 2004
- Zapletal, Josef a kol. - Kriminologie, Díl I. Obecná část, třetí upravené vydání, Policejní akademie České republiky, Praha 1998
- Zeman, Petr; Přesličková, Hana; Tomášek, Jan - Vybrané problémy sankční politiky - Institut zabezpečovací detence, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2004
- Zpráva Ministerstva spravedlnosti ČR o plnění systémových opatření v oblasti vězeňství a trestní politiky z hlediska reformy vězeňství podle stavu ke dni 31.3.2006